

Mjere socijalne politike usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u Hrvatskoj i Sloveniji

Tipura, Gabriela

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:441271>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-15**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA
DIPLOMSKI STUDIJ SOCIJALNE POLITIKE

Gabriela Tipura

MJERE SOCIJALNE POLITIKE USMJERENE DJECI U
RIZIKU OD SIROMAŠTVA I SOCIJALNE ISKLJUČENOSTI
U HRVATSKOJ I SLOVENIJI

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2023.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Rizik od siromaštva i socijalne isključenosti i prava djece	3
3. Stanje siromaštva i socijalne isključenosti u Hrvatskoj i Sloveniji	5
4. Pristup ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju	7
4.1. <i>Rani i predškolski odgoj i obrazovanje i mjere usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u Hrvatskoj</i>	7
4.2. <i>Rani i predškolski odgoj i obrazovanje i mjere usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u Sloveniji</i>	13
5. Pristup obrazovnom sustavu	15
5.1. <i>Pristup obrazovnom sustavu i mjere usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u Hrvatskoj</i>	15
5.2. <i>Pristup obrazovnom sustavu i mjere usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u Sloveniji</i>	20
6. Pristup pravilnoj prehrani	23
6.1. <i>Pristup pravilnoj prehrani i mjere usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u Hrvatskoj</i>	23
6.2. <i>Pristup pravilnoj prehrani i mjere usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u Sloveniji</i>	27
7. Pristup zdravstvenim uslugama	29
7.1. <i>Pristup zdravstvenim uslugama i mjere usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u Hrvatskoj</i>	29
7.2. <i>Pristup zdravstvenim uslugama i mjere usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u Sloveniji</i>	32
8. Pristup primjerenom stanovanju	34
8.1. <i>Pristup primjerenom stanovanju i mjere usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u Hrvatskoj</i>	34
8.2. <i>Pristup primjerenom stanovanju i mjere usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u Sloveniji</i>	36
9. Zaključak	38
Popis tablica	41
Popis slika	41
Literatura	41

Mjere socijalne politike usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u
Hrvatskoj i Sloveniji

Sažetak:

Siromaštvo djece sve je veći izazov u gotovo svim zemalja svijeta. Odrastanje u nepovoljnim uvjetima ostavlja negativne učinke na djetetov rast i razvoj, a vrlo je često i uzrok socijalne isključenosti. Dijete koje nema jednak pristup pravima i uslugama kao njegovi vršnjaci gotovo uvijek ostaje u začaranom krugu siromaštva u kojem je i odrastalo. Kako bi prevenirala i intervenirala u takvim situacijama, svaka država donosi određene mjere socijalne politike. Kroz ovaj rad na sustavan način uspoređuju se mjere socijalne politike za djecu u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u Hrvatskoj i Sloveniji, kroz pristup uslugama na području ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja, kvalitetnoj prehrani, zdravstvenim uslugama te primjerenom stanovanju. Analiza je pokazala kako Slovenija prednjači s iznimno niskim stopama siromaštva i socijalne isključenosti te razvijenim mjerama socijalne politike.

Ključne riječi: dječje siromaštvo, socijalna isključenost, mjere socijalne politike, Hrvatska, Slovenija

Social policy measures aimed at children at risk of poverty and social exclusion in Croatia
and Slovenia

Abstract:

Child poverty is a growing challenge in almost all countries of the world. Growing up in unfavourable conditions negatively affects the child's growth and development and is very often the cause of social exclusion. A child who does not have the same access to social rights and services as their peers almost always remain in the vicious circle of poverty in which they grew up. To prevent and intervene in such situations, each country adopts specific social policy measures. This work systematically compares social policy measures for children at risk of poverty and social exclusion in Croatia and Slovenia through access to early childhood education and care, primary and secondary education, quality nutrition, healthcare services, and adequate housing. The analysis showed that Slovenia is a leader with low rates of poverty and social exclusion and developed social policy measures.

Key words: child poverty, social exclusion, social policy measures, Croatia, Slovenia

Izjava o izvornosti

Ja, Gabriela Tipura pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime: Gabriela Tipura

Datum: 30. travnja 2023.

1. Uvod

Siromaštvo ljudi sve se više povećava, unatoč novim tehnološkim izumima koji na jednu ruku olakšavaju i unaprjeđuju čovječanstvo. Kada danas govorimo o siromaštvu ne razmišljamo samo o oskudijevanju u materijalnim dobrima nego ono sve više obuhvaća i nemogućnost sudjelovanja u društvenom životu. Nepovoljni životni uvjeti i nejednake mogućnosti pri pristupu različitim uslugama dovode do nezavidne situacije u kojoj se, prema procjenama Svjetske banke, nalazi gotovo 700 milijuna ljudi koji žive u ekstremnom siromaštvu. Globalna stopa ekstremnog siromaštva tako je 2020. godine dosegla 9,3%, u odnosu na 8,4% 2019. godine (World Bank, 2022.). Zabrinjavajuća je činjenica da u svijetu živi jedna milijarda djece koju pogađa višedimenzionalno siromaštvo. Ona nemaju pristup obrazovanju, zdravlju, stanovanju, prehrani, sanitarnim uvjetima ili vodi (UNICEF, 2023.). Siromaštvo u takvim situacijama skoro pa uvijek uzrokuje socijalnu isključenost, a to negativno utječe na djetetovu dobrobit. U odnosu na svoje vršnjake koji odrastaju u povoljnijim uvjetima djecu iz najsiromašnijih kućanstava prati dvostruko veća stopa smrtnosti (UNICEF, 2023.). Na visoke stope siromaštva djece ukazuje i Europska unija (EU). Prema podacima Eurostata za 2022. godinu, oko 22,2% djece u EU živi u riziku od siromaštva, dok je stopa djece koja su u riziku od siromaštva za Hrvatsku iznosila je 16%, a za Sloveniju 9,3% (Eurostat, 2022.).¹

Kako bi prepoznala i pravovremeno reagirala na pojavu dječjeg siromaštva i socijalne isključenosti, svaka bi država trebala provoditi preventivne programe pomoći i podrške djeci i obiteljima, ali u praksi se mjere socijalne države uglavnom odnose samo na posljedice siromaštva. Na to ukazuje, primjerice, analiza mišljenja ključnih dionika u području unaprjeđenja socijalne politike u smanjivanju siromaštva djece u Hrvatskoj provedena u razdoblju od 26. listopada 2015. do 1. veljače 2016. godine, koja dolazi i do zaključka kako postoji nedostatak političkog i društvenog interesa za siromaštvo djece. Također, stručnjaci smatraju kako se nedovoljno ulaže u politike usmjerene djeci koja odrastaju u nepovoljnim uvjetima te ukazuju na postojeće regionalne razlike u pristupu pravima i uslugama (Ajduković i sur., 2017.).

¹ EU mjera temelji se na konceptu relativnog siromaštva.

Djeca čine oko 30% svjetske populacije, a oko 18% ih živi na području EU-a. Njih 22,2% žive u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti. Duži boravak i odrastanje u nepovoljnim uvjetima dovode do stvaranja nejednakih mogućnosti i sprječavaju osobu da ostvari svoj puni potencijal te tako doprinese društvu u cjelini. Donositelji odluka stoga bi trebali veći fokus staviti upravo na ulaganje u politike usmjerene suzbijanju siromaštva i socijalne isključenosti djece. Zahvaljujući Europskom stupu socijalnih prava povećala se svijest o važnosti ulaganja u socijalne politike EU-a, uključujući one usmjerene suzbijanju siromaštva i socijalne isključenosti djece. Jedan od glavnih ciljeva EU-a jest smanjenje broja osoba koje žive u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti. Na području EU u riziku je od siromaštva i socijalne isključenosti živio oko 91 milijun osoba, od čega je oko 17 milijuna bilo djece. Kako bi se prekinuo međugeneracijski začarani krug siromaštva te omogućio pristup novim mogućnostima, mjere se unutar Europskog stupa socijalnih prava stoga teže usmjeriti upravo smanjenju broja djece koja odrastaju u siromaštvu i socijalnoj isključenosti (The European Pillar of Social Rights action plan, 2021.). U tu svrhu donesena je i Strategija Europske unije o pravima djeteta, kao i Europsko jamstvo za djecu (Europska komisija, 2023.). Europsko jamstvo za djecu je preporuka kojoj je naglasak na djelotvornom i besplatnom pristupu kvalitetnim uslugama na području ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, obrazovanja i zdravlja te djelotvornom pristupu zdravoj prehrani i primjerenom stanovanju. Usmjerena je na djecu u riziku, ističući djecu u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti (Dobrotić i sur., 2021a.).

Slijedom toga postavlja se pitanje na koji način pojedine zemlje odgovaraju na postojeći problem te postoji li prostor za napredak, posebice polazeći od okvira novih dokumenata koji su usvojeni na EU razini, primarno Europskog jamstva za djecu. Slovenija kao jedna od država koje imaju najnižu stopu siromaštva djece u EU primjer je zemlje čije prakse mogu biti vrlo relevantne za Hrvatsku. Tome je još više tako s obzirom na zajedničku povijest bivanja u istoj državi te socijalne sustave koji su izgrađeni na sličnim temeljima. Kroz ovaj rad će se stoga uspoređivati se mjere socijalne politike usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u Hrvatskoj i Sloveniji kroz pristup temeljnim uslugama, a kako su one definirane unutar Europskog jamstva za djecu: ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju, osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju, kvalitetnoj prehrani, zdravstvenim uslugama te primjerenom stanovanju. Analiza polazi od sekundarnih izvora podataka poput relevantnih istraživanja stručnjaka iz područja socijalnih djelatnosti, statističkih podataka Europske unije (Eurostat), mrežnih izvora institucija i tijela državne uprave nadležnih za

obavljanje poslova u području zaštite djece, a odnosi se na razdoblje od 2016. godine do danas. Ovaj rad za cilj ima usporediti pristupe već spomenutim uslugama djece u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti te načine rješavanja prepreka koje se pojavljuju u procesu suzbijanja dječjeg siromaštva i socijalne isključenosti. Komparativnom analizom Hrvatske i Slovenije dobit će se detaljniji uvid u socijalnu sliku pojedine države te načine rješavanja istih ili sličnih problema. Hrvatska po uzoru na slovenski primjer dobre prakse može usmjeriti svoje aktivnosti te kreirati odluke i socijalne politike na djelotvorniji i provjeren način.

2. Rizik od siromaštva i socijalne isključenosti i prava djece

Siromaštvo i socijalna isključenost dva su međusobno ovisna i povezana pojma, iako nužno ne uvjetuju jedno drugo. Siromaštvo nije isto što i socijalna isključenost, nego se smatra njegovim najčešćim uzrokom i oblikom. Siromaštvo se različito opisuje kroz povijest, a kao društvena pojava može se teorijski objasniti na četiri različita načina. Teorijski pristup kulture siromaštva navodi kako osobe koje žive u siromaštvu imaju sličan način ponašanja, životne vrijednosti i strategiju preživljavanja. S druge strane, teorija začaranog kruga smatra da siromaštvo rađa siromaštvo te ga prenosi s pokoljenja na pokoljenje. Smatra se da djeci koja odrastaju u siromaštvu sigurno prijeti veća opasnost od budućeg siromaštva u odrasloj dobi zbog slabije ishranjenosti, ograničenih mogućnosti obrazovanja, nedovoljne pomoći obitelji ili obveze da se već kao vrlo mladi brinu za obitelj. Pokazatelji EU-SILC istraživanja ukazuju kako su pojačanom riziku od siromaštva i socijalne isključenosti posebno izložena djeca koja odrastaju u obiteljima slabijeg socioekonomskog statusa (Eurostat, 2021a.). Prema teoriji situacijske prisile, siromaštvo se smatra odgovorom na postojeće okolnosti u kojima osobe nisu u mogućnosti ostvariti vrijednosti i norme uobičajene u društvu. Sukladno ovom teorijskom okviru smatra se da su osobe postale siromašne zbog neimaštine u kojoj žive, a ne zbog neodgovornosti ili nerada. Četvrti teorijski pristup jest koncept podklase prema kojem se vjeruje da postoji skupina ljudi koja se strukturno odvaja i kulturno razlikuje od uobičajeno zaposlene radničke klase (Šućur, 2001.). Dok ovi pristupi teže izdvojiti različite čimbenike siromaštva, iz istraživanja kojima raspolažemo neminovno je kako javnopolitički i institucionalni okvir igra važnu ulogu u prevenciji i reprodukciji siromaštva (Rubil i sur., 2018, Dragičević i Družić Ljubotina, 2022.). Stoga je nužno razumjeti i socijalne politike usmjerene prevenciji i suzbijanju siromaštva, što je i u središtu ovog diplomskog rada. Kada govorimo o djeci, ključan je preventivan pristup siromaštvu (Ajduković, Dobrotić i Matančević, 2017.) te će u analizi upravo stoga fokus ponajprije biti na pristupu uslugama.

Socijalna isključenost odnosi se na nemogućnost sudjelovanja u društvu u mjeri koju većina društva uzima zdravo za gotovo. To je složen, dinamičan i višedimenzionalan koncept. Europska Unija definira ga kao "...proces kojim su određeni pojedinci gurnuti na rub društva i spriječeni od potpunog sudjelovanja zbog svog siromaštva ili nedostatka osnovnih kompetencija i mogućnosti cjeloživotnog učenja, ili kao posljedica diskriminacije. To ih udaljava od mogućnosti zaposlenja, prihoda i obrazovanja te društva i aktivnosti u zajednici. Oni imaju mali pristup moći i tijelima koja donose odluke pa se često osjećaju nemoćnima i nesposobnima preuzeti kontrolu nad odlukama koje utječu na njihov svakodnevni život".² Socijalna isključenost u djetinjstvu može imati nepovoljne ishode u odrasloj dobi. Zbog svoje višedimenzionalnosti utječe na dobrobit djece u više područja. Djeca ovise o odraslima materijalno, emocionalno i društveno (Radcliff i sur., 2012., prema Bouillet i Domović, 2021.). Znanstvenici navode različite skupine djece u pojačanom riziku od socijalne isključenosti, a to mogu biti djeca koja su uključena u prostituciju i druge oblike seksualnog zlostavljanja, djeca iz obitelji slabijeg radnog intenziteta te nižih prihoda, djeca koja odrastaju u jednoroditeljskim obiteljima ili obiteljima s više djece, djeca u alternativnim oblicima skrbi, djeca s teškoćama u razvoju, djeca s mentalnim teškoćama, djeca etničke, manjinske ili kulturalne pripadnosti, djeca beskućnici, tražitelji azila, izbjeglice, djeca koja su izložena obiteljskom nasilju, djeca koja žive u prenapučenim prostorima, djeca s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama, djeca korisnici usluga socijalne skrbi te djeca koja nisu uključena u obrazovne ustanove (Bouillet i Domović, 2021; Dobrotić i sur., 2021.).

EU se pitanjem siromaštva djece intenzivnije bavi tek zadnjih desetak godina kada se sve više počinje naglašavati važnost specifičnih intervencija usmjerenih isključivo prema djeci (The Social Protection Committee, 2012, prema Ajduković i sur., 2017.). Donošenjem Lisabonske agende 2000. godine, EU uvodi otvorenu metodu koordinacije (OMK) na području siromaštva i socijalne isključenosti (Atkinson i sur., 2002, prema Ajduković i sur., 2017.). Novi pristup stvaranja javnih politika podrazumijeva da se prilikom formuliranja i donošenja, tako i prilikom implementacije te evaluacije socijalnih politika, treba sagledavati njihov učinak i na dobrobit djece (Atkinson i sur., 2005, prema Ajduković i sur., 2017.). Novi poticaj dodatnim aktivnostima na području siromaštva djece EU daje donošenjem strateškog dokumenta Europa 2020 koji uvrštava suzbijanje siromaštva i socijalne isključenosti među pet prioriternih ciljeva.

² Eurostat, 2010., prema Nacionalni plan borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti za razdoblje od 2021. do 2027. godine, 2021., str. 5

Sukladno tom cilju, broj se siromašnih i socijalno isključenih osoba u EU-u trebao smanjiti za 20 milijuna do 2020. godine. U Hrvatskoj je stopa siromaštva 2020. godine iznosila 18,3% i nalazila se na šestom mjestu unutar 17 zemalja članica EU-a. Slovenija je sa stopom od 12,4% pripadala u skupinu zemalja s najnižom stopom rizika od siromaštva (Eurostat, 2021a.). Prema novom EU cilju broj osoba koje žive u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti trebao bi se smanjiti za najmanje 15 milijuna do 2030. godine. Od tog broja 5 milijuna odnosi se na djecu koja odrastaju u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti. Europska unija će u svrhu smanjenja stope siromaštva i socijalne isključenosti, svim zemljama članicama u programskom razdoblju 2021. - 2027. staviti na raspolaganje dodatna sredstva u okviru Europskog socijalnog fonda plus (nadalje: ESF+). Kao ključan uvjet uspješne provedbe mjera socijalne politike stručnjaci ističu međuresornu suradnju (MROSP, 2021.).

Djeca su, kao posebna skupina društva zbog svoje ranjivosti i nesamostalnosti, smatrana potrebnima posebne zaštite. Tek se donošenjem Konvencije o pravima djeteta po prvi puta djetetu pristupa kao osobi s pravima, a ne samo kao osobi koja treba posebnu zaštitu. Konvencija definira i određuje zaštitu dječjih prava na četiri različita sveobuhvatna područja, a to su razvojna prava, prava preživljavanja, prava sudjelovanja te zaštitna prava (UNICEF, 1990.). Prema tome djeca imaju pravo, između ostalog, na obrazovanje, na smještaj, prehranu, odgovarajući životni standard, ali im je pristup tim osnovnim pravima nerijetko otežan zbog nepovoljnih životnih uvjeta i odrastanja u siromaštvu. Siromaštvo djece upravo zbog toga ne treba promatrati samo kao problem socijalne politike, nego i kao problem kršenja ljudskih prava. Promicanje i zaštita dječjih prava temeljni je cilj EU-a zaštićen u Povelji EU o temeljnim pravima kojom se jamči zaštita prava djece. Djelovanje EU-a u području zaštite djece temelji se na Konvenciji Ujedinjenih naroda o pravima djeteta. Sukladno tome, EU donosi prvu sveobuhvatnu strategiju o pravima djeteta kojom želi objediniti sve nove i postojeće zakonodavne, političke i financijske instrumente EU-a u jedan sveobuhvatni okvir. Više od 30 godina nakon stupanja na snagu Konvencije o zaštiti djece ostvaren je znatan napredak i sve se više prepoznaje da djeca imaju vlastita prava (European Commission, 2021.).

3. Stanje siromaštva i socijalne isključenosti u Hrvatskoj i Sloveniji

U Republici Hrvatskoj je u 2022. godini stopa rizika od siromaštva iznosila 18,0%, dok je u Republici Sloveniji za 2022. taj podatak bio nešto manji, 12,1% (Eurostat, 2023a.). Stopa rizika od siromaštva za djecu u Hrvatskoj u 2022. godini iznosila je 16%, dok je iste godine u Sloveniji taj postotak bio puno manji, 9,3% (Eurostat, 2023b.). Stopa rizika od siromaštva za

jednoroditeljsku obitelj s djecom za 2022. godinu iznosila je 24,9% za Hrvatsku i 16,5% za Sloveniju. Za roditelje s dvoje djece ta stopa za Hrvatsku iznosila je 10,8%, a za Sloveniju 5,9%. Dok je za roditelje s troje i više djece stopa rizika od siromaštva iznosila 23,3% za Hrvatsku, a za Sloveniju 11,2% (Eurostat, 2023c.). Postotak osoba u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti koje su 2022. živjele u gradu za Hrvatsku je iznosio 14,5%, a za Sloveniju 15,7%, dok je za ruralna područja taj podatak za Hrvatsku iznosio 25,5%, a za Sloveniju 12,5% (Eurostat, 2023h).

Uz samo siromaštvo u monetarnom smislu, bitno se osvrnuti i na materijalnu deprivaciju koja podrazumijeva nemogućnost kućanstva da si priušti dobra koje većina ljudi smatra poželjnim ili čak nužnim za adekvatan život. Kao obilježja materijalne i socijalne deprivacije navode se kašnjenje s plaćanjem najamnine, računa za režije, stambenoga ili potrošačkoga kredita, nemogućnost kućanstva da svim članovima priušti tjedan dana godišnjeg odmora izvan kuće, nemogućnost da priušti obrok koji sadržava meso, piletinu, ribu ili vegetarijanski ekvivalent svaki drugi dan, podmirivanje neočekivanih financijskih troškova, nemogućnost pristupa internetskoj vezi, nemogućnost kućanstva da si priušti automobil, adekvatno grijanje u najhladnijim mjesecima, nemogućnost da zamijeni dotrajali namještaj, dotrajalu odjeću novom, da si priušti dva para prikladno nosive obuće, da potroši manji iznos novca svaki tjedan za sebe, da se redovito bavi nekom slobodnom aktivnošću i da se okupi s prijateljima ili obitelji barem jedanput na mjesec uz piće ili obrok (DZS, 2022.). Podaci u Tablici 3.1. daju uvid u bazične pokazatelje materijalne deprivacije. Možemo vidjeti da se podaci za obilježja materijalne i socijalne deprivacije u 2022. Za Hrvatsku i Sloveniju uvelike razlikuju.

Tablica 3.1.

Podaci za određena obilježja materijalne i socijalne deprivacije u Hrvatskoj i Sloveniji u 2022. godini

Obilježje materijalne i socijalne deprivacije u 2022. Godini	Hrvatska (%)	Slovenija (%)
Nemogućnost podmirivanja neočekivanih financijskih troškova (Eurostat, 2023e)	44,8%	24,6%
Nemogućnost kućanstva da priušti obrok koji sadržava meso, piletinu, ribu ili vegetarijanski ekvivalent svaki drugi dan (Eurostat, 2023d)	6,9%	3,5%
Nemogućnost da si priušti adekvatno grijanje u najhladnijim mjesecima (Eurostat, 2023g)	7,0%	2,6%
Nemogućnost kućanstva da svim članovima priušti tjedan dana godišnjeg odmora izvan kuće (Eurostat, 2023f)	41,7%	16,7%

Izvor: Eurostat

Prema navedenim podacima u području siromaštva i socijalne isključenosti vidljiva je zavidna razlika između dvije zemlje. Slovenija prednjači niskim stopama siromaštva, posebno siromaštva djece te ima gotovo dvostruko manju stopu osoba s obilježjima materijalne i socijalne deprivacije.

4. Pristup ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju

4.1. Rani i predškolski odgoj i obrazovanje i mjere usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u Hrvatskoj

U Republici Hrvatskoj sustav ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja (u daljnjem tekstu: RPOO) uređen je Zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju te pripadajućim aktima poput Državnog pedagoškog standarda predškolskog odgoja i naobrazbe. Djeca u Hrvatskoj nisu obvezna pohađati program RPOO-a, ali su dužna u godini prije polaska u osnovnu školu

sudjelovati u programu predškole. Program predškole namijenjen je djeci koja nisu obuhvaćena redovitim programima RPOO-a i predviđenog je trajanja u opsegu od 150 do 250 sati. Provodi se u dječjem vrtiću, a u mjestima gdje nema dječjeg vrtića u okviru osnovne škole (Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe, NN 63/08, čl.16, čl.18). Prema Pravilniku o sadržaju i trajanju programa predškole (NN 107/2014, čl.2, st.3), fokus organizacije i provedbe programa predškole jest na razvijanju i unapređivanju tjelesnih, socijalnih, spoznajnih i emocionalnih potencijala djeteta, kao i poticanju komunikacijskih vještina potrebnih za nove oblike učenja. Uz to, zadaci i organizacija samog programa predškole trebaju zadovoljiti sve djetetove potrebe, a posebno djetetove potrebe za ljubavlju, samopoštovanjem, sigurnošću, pripadnošću, poštovanjem drugih osoba te potrebe za samoostvarenjem njegovih osobnih potencijala (Pravilnik o sadržaju i trajanju programa predškole, NN 107/2014, čl.2, st.1). Dječji vrtić, prema Zakonu o predškolskom odgoju i obrazovanju (NN 10/97, 107/07, 94/13, 98/19, 57/22, čl.7, st.1), mogu osnovati Republika Hrvatska, jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave, vjerske zajednice te druge pravne i fizičke osobe.

Broj registriranih dječjih vrtića u Republici Hrvatskoj porastao je od 2010. godine za 200. Prema podacima Ministarstva znanosti i obrazovanja 2010. godine bilo ih je registrirano 673, a 2023. godine 879 (MZO, 2023a.). Za svako dijete rane i predškolske dobi može se tražiti upis u dječji vrtić. No, trenutni kapaciteti ne zadovoljavaju sve potrebe. Analiza Dobrotić i Matković (2022.) pokazala je kako je redovne programe 2021. godine polazilo 28,4% djece jasličke dobi (0-2) i 72,7% djece u dobi 3-4, uz velike regionalne razlike. Uslijed nedostatnih kapaciteta osnivačima se daje mogućnost definiranja kriterija temeljem kojih će se kreirati upisne liste. Od pedagoške godine 2023./2024. novina je da prednost pri upisu u dječji vrtić kojemu je osnivač jedinica lokalne ili područne (regionalne) samouprave imaju sva djeca koja do 1. travnja tekuće godine navršše četiri godine života (Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju, NN 10/97, 107/07, 94/13, 98/19, 57/22, čl.20, st.3). Osim toga, ako dječji vrtić kojemu je osnivač jedinica lokalne ili regionalne (područne) samouprave ne može upisati svu djecu, tada prednost pri upisu imaju djeca roditelja invalida Domovinskog rata, djeca iz obitelji s troje ili više djece, djeca s teškoćama u razvoju i kroničnim bolestima, djeca samohranih roditelja, djeca iz jednoroditeljskih obitelji, djeca oba zaposlena roditelja, djeca roditelja s invaliditetom, djeca koja su ostvarila pravo na socijalnu uslugu smještaja u udomiteljskim obiteljima, djeca roditelja koji primaju doplatak za djecu ili roditelja korisnika zajamčene minimalne naknade te djeca koja imaju prebivalište ili boravište na području dječjeg vrtića (Zakon o predškolskom odgoju

i obrazovanju, NN 10/97, 107/07, 94/13, 98/19, 57/22, čl.20, st.4). Zakonodavac daje osnivaču dječjeg vrtića autonomiju u definiranju načina ostvarivanja prednosti pri upisu djece, odnosno definiranja sustava bodovanja i prioriternih lista pri upisu djece. Prema analizi provedenoj 2018. godine, u praksi prioritetni upis za sve skupine djece propisane zakonom primjenjuje manji broj općina i gradova, njih svega 17%. Rezultati su to dobiveni mapiranjem lokalnih kriterija upisa djece u rani predškolski odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj. Prema rezultatima najveći broj općina, odnosno gradova, njih 81% poštuje zakonsku odredbu kojom prioritetni upis imaju djeca zaposlenih roditelja. Zatim slijede djeca samohranih roditelja (66%), djeca invalida i žrtava Domovinskog rata (62%), djeca iz obitelji s troje ili više djece (60%), djeca u godini pred polazak u školu (59%), djeca s teškoćama u razvoju (52%), djeca u udomiteljskim obiteljima (52%) te djeca roditelja korisnika doplatka za djecu (50%). Autori naglašavaju da je broj prioriteta koji se primjenjuju prosječno veći u gradovima nego općinama te u jedinicama lokalne i regionalne samouprave više razine razvijenosti (Dobrotić i sur., 2018., prema UNICEF, 2021b.).

I dalje postoji velika potražnja za slobodnim mjestima, a to se nadovezuje i na pitanje financiranja predškolskog odgoja i obrazovanja. Naime, poznato je da se programi ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja većinski financiraju iz lokalnih proračuna, a da središnja država minimalno sudjeluje u tome (vidi Dobrotić i Matković, 2023.). Prema Zakonu o predškolskom odgoju i obrazovanju, tek dio sredstava za programe javnih potreba osigurava se u državnom proračunu. Javne potrebe obuhvaćaju programe odgoja i obrazovanja za djecu s teškoćama u razvoju i darovitu djecu, djecu pripadnike nacionalnih manjina, djecu hrvatskih građana u inozemstvu te za program predškole (Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju, NN 10/97, 107/07, 94/13, 98/19, 57/22, čl.50). Stoga, osim što su slabo dostupne, usluge RPOO-a su velikom broju roditelja i teško priuštive. O slaboj priuštivosti usluga RPOO-a u Republici Hrvatskoj općenito govori i podatak iz EU-SILC ad-hoc modula iz 2016. godine koji pokazuje kako su usluge RPOO-a (vrlo) lako priuštive tek 26% obitelji (Eurostat, 2021., prema Dobrotić i sur., 2021b.).

Usmjerimo li se na mjere usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti unutar sustava RPOO-a, one su u pravilu nedovoljne. Zakonski okvir jasno definira kako se, primjerice, djeca s teškoćama u razvoju mogu upisati u odgojno-obrazovne skupine s redovitim ili posebnim programom. Ako djeca s lakšim teškoćama uz osnovnu nemaju dodatne teškoće i osigurani su potrebni specifični uvjeti za svladavanje osnovnih programa s ostalom djecom u skupini, mogu se uključiti i u skupine s redovitim programom. Djeca s težim teškoćama

uključuju se u obrazovno-odgojne skupine s posebnim programom, iznimno i u skupine s redovnim programom ako je nedovoljan broj djece za ustroj odgojno-obrazovne skupine s posebnim programom (Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe, NN 63/08, čl.6). Predviđeno je i da broj djece u odgojno-obrazovnim skupinama u redovitom programu varira u odnosu na broj uključene djece s teškoćama u razvoju (npr. na jedno uključeno dijete s lakšim teškoćama, broj se djece u skupini smanjuje za dvoje djece, a za jedno uključeno dijete s većim ili kombiniranim teškoćama, broj se djece smanjuje za četvero; Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe, NN 63/08, čl.22). No, najčešće izostaje adekvatna podrška potrebna za rad s djecom u skupinama. Problemi s kojima se susreću djeca s teškoćama u razvoju jest upis u dječji vrtić u sredini u kojoj žive, nemogućnost ostvarivanja podrške od strane asistenta te nepripremljenost dječjeg vrtića za inkluzivni rad s djecom. Glavni uzrok problema polazi od nemogućnosti financiranja jer pozicija asistenta uglavnom ovisi o lokalnom i projektnom financiraju. S druge strane, nedovoljan je broj stručnih radnika za rad s djecom s teškoćama u razvoju, a česta je situacija da su postojeći nedovoljno pripremljeni za rad s tom skupinom djece (Bouillet, 2014., prema Dobrotić i sur., 2021b.).

Zakonski okvir predviđa i da djeca pripadnici nacionalne manjine u Hrvatskoj imaju pravo na odgoj i obrazovanje na svom jeziku i pismu (Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina, NN 51/00, 56/00, čl.1). Prema tome, RPOO programi mogu biti na jeziku i pismu nacionalne manjine, ali i dvojezični. Takvi programi se provode u odgojno-obrazovnim skupinama određene nacionalne manjine i u predškolskim ustanovama za djecu pripadnike nacionalnih manjina (Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe, NN 63/08, čl.15). Jedna od brojnijih nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj su Romi. Prema Popisu stanovništva iz 2021. godine, u Hrvatskoj živi 17,980 pripadnika romske nacionalne manjine, ali se smatra da je stvarna brojka mnogo veća (ULJPPNM, 2023.). Predškolske programe je 2016. godine polazilo 13 - 17,7% djece romske nacionalne manjine (Kunac i sur., 2018., prema UNICEF, 2021.), što je daleko manje od opće stope uključenosti djece u predškolske programe u Republici Hrvatskoj (usp. Dobrotić i Matković, 2023.). Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Republike Hrvatske (dalje u tekstu: ULJPPNM) donijelo je *Nacionalni plan za uključivanje Roma za razdoblje od 2021. do 2027. godine* u kojem je jedan od posebnih ciljeva usmjeren učinkovitom i jednakom pristupu Roma kvalitetnom i uključivom obrazovanju. Prema tome je jedna od mjera i smanjivanje jaza u sudjelovanju u predškolskom odgoju i obrazovanju između romske djece i djece iz opće populacije. Provedba navedene mjere odnosi se na aktivnost sufinanciranja programa predškole za djecu pripadnike romske

nacionalne manjine, a koju provodi Ministarstvo znanosti i obrazovanja (dalje u tekstu: MZO). Također, relevantna mjera vezana uz spomenuti specifični cilj jest smanjivanje udjela romske djece koja pohađaju obvezni program predškole/osnovnoškolsko obrazovanje u skupinama/razredima u kojima je većina ili su sva djeca romske nacionalne manjine. Uz tu mjeru veže se aktivnost sufinanciranja roditeljskog udjela za pripadnike romske nacionalne manjine u integriranim programima predškolskog odgoja. Time je omogućeno da uz sufinanciranje drugog dijela iz sredstava lokalnih proračuna, dječji vrtić za pripadnike romske nacionalne manjine bude besplatan. Integraciji romske djece u programe predškolskog odgoja s ostalom djecom uvelike bi pridonijelo uvođenje pozicije stručnog komunikacijskog posrednika koji bi pomagao djeci pripadnicima romske nacionalne manjine u učenju hrvatskog jezika i drugih sadržaja u dječjem vrtiću (ULJPPNM, 2021.). Za sada ne postoji zakonski okvir za rad romskih asistenata, a realizacija ovisi o lokalnom ili projektnom financiranju (Dobrotić i sur., 2021b.). Jedan od problema integracije romske djece u društvo jest i nepriuštivost računala i interneta. Roditelji koji žive u uvjetima siromaštva nailaze na poteškoće pri upisu djece u rani i predškolski odgoj i obrazovanje jer sve veći broj dječjih vrtića prelazi na e-upis. Većina obitelji koje žive u siromaštvu ili u riziku od siromaštva ne mogu si priuštiti informatičku opremu, a podaci pokazuju da samo 19,6% djece romske nacionalne manjine u kućanstvu ima osobno računalo, tablet ili laptop (Pučka pravobraniteljica 2020., prema UNICEF, 2021b.).

Jedan od problema pristupa ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju djece u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti jest i neravnomjerna prostorna rasprostranjenost dječjih vrtića. U Hrvatskoj postoje mjesta u kojima nije osnovan dječji vrtić ili osnovna škola koja bi provodila program predškole, a što roditeljima otežava upis djece i organiziranje prijevoza do samog programa RPOO-a. U tim slučajevima jedinica lokalne ili područne (regionalne) samouprave dužna je osigurati prijevoz do najbližeg mjesta provođenja programa predškole, u slučaju da je udaljenost manja od 20 kilometara. Ukoliko je udaljenost veća od 20 kilometara, jedinica lokalne odnosno područne (regionalne) samouprave dužna je osnovati dječji vrtić ili njegovu podružnicu, ili organizirati program predškole pri osnovnoj školi unutar 20 kilometara od mjesta stanovanja djeteta (Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju, NN 10/97, 107/07, 94/13, 98/19, 57/22, čl.23a). U praksi implementacija ove mjere nailazi na administrativne prepreke. Naime, istraživanje Bouillet (2018.) navodi kako zbog nepostojanja suradnje županije i lokalne zajednice oko organiziranja prijevoza predškolske djece često dolazi do situacije da djeca ostaju bez mogućnosti pristupa predškolskom odgoju i obrazovanju.

ULJPPNM je u *Nacionalnom planu za uključivanje Roma 2021. - 2027.* propisao aktivnost sufinanciranja namjenskog prijevoza od kuće do vrtića/škole za djecu i učenike pripadnike romske nacionalne manjine koja žive u izoliranim, segregiranim naseljima. Na taj način omogućio bi se jednak pristup Roma kvalitetnom i uključivom obrazovanju, vrlo bitnim za njihov razvoj.

Dostupnost programa ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja otežana je djeci koja žive u slabije razvijenim i naseljenim područjima. Istraživanje (Dobrotić i sur., 2018.) ukazalo je na probleme teritorijalne fragmentiranosti, slabih fiskalnih kapaciteta pojedinih sredina te odsutnosti ulaganja središnje države u nove kapacitete što je dovelo do slabo razvijene mreže usluga te do regionalnih nejednakosti u dostupnosti, kvaliteti i priuštivosti programa. U razdoblju od 2012. do 2018. godine novi kapaciteti većinom su dolazili kroz privatne vrtiće (UNICEF, 2020., prema Dobrotić i sur., 2021.), što je zbog izostanka subvencije lokalne sredine većini roditelja bilo nepriuštivo (Dobrotić i sur., 2018.). Novija ulaganja primarno su infrastrukturna i financirana su i EU fondova. S ciljem da se odgovori na izazove nedovoljnih predškolskih kapaciteta, Nacionalnim planom oporavka i otpornosti 2021. - 2026. (dalje: NPOO) Vlada Republike Hrvatske planira strukturnu reformu sustava odgoja i obrazovanja, a koja bi u skladu s UN-ovim Programom održivog razvoja do 2030. godine predviđala uključivo, kvalitetno i pravično obrazovanje i cjeloživotno učenje za svaku osobu bez obzira na njeno socioekonomsko podrijetlo, životnu dob ili druge okolnosti. Sukladno tome, reforma obrazovanja uključuje izgradnju dječjih vrtića radi poboljšanja dostupnosti ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja isto kao i jednakosti obrazovnih šansi tijekom cijelog obrazovnog procesa. Za izgradnju, dogradnju, rekonstrukciju i opremanje predškolskih ustanova planirano je 1 620 000 000 kuna (NPOO, 2021.). Prema Nacionalnom planu razvoja sustava obrazovanja za razdoblje do 2027. godine, jedna od mjera je usmjerena povećanju dostupnosti i uključivosti RPOO-a za djecu iz različitih jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, kao i djecu u nepovoljnom položaju. Država je donijela Program potpore općinama za održavanje i razvoj predškolske djelatnosti. Svrha mjere je osiguranje financijske potpore iz državnog proračuna za održavanje i razvoj predškolske djelatnosti u općinama s potpomognutih područja. Financijska potpora po djetetu iznosi 66,00 € mjesečno (497,28 kuna) (EDUS, 2023).

4.2. Rani i predškolski odgoj i obrazovanje i mjere usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u Sloveniji

U Sloveniji je sustav ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja uređen Zakonom o dječjim vrtićima (Zakon o vrtcih, Uradni list RS, št. 100/05). Upis u dječji vrtić nije obavezan, ali postoji pravo svakog djeteta na mjesto u RPOO te sukladno tome roditelji svoje dijete mogu upisati u javni ili privatni dječji vrtić s navršених 11 mjeseci života, nakon što završi pravo na roditeljski dopust. Osim toga, RPOO programi u Sloveniji su priuštivi, budući da postoji jasan sustav subvencija, koje ovise o socioekonomskom statutu obitelji. Tako roditelji imaju pravo na subvencioniranu cijenu dječjih vrtića za svu djecu upisanu u javni vrtić, privatni vrtić s koncesijom ili privatni vrtić koji se financira iz općinskog proračuna.³ U slučaju da roditelji imaju dvoje djece istovremeno upisane u dječji vrtić, oslobođeni su plaćanja za mlađe dijete. Roditelji su također oslobođeni plaćanja dječjeg vrtića za treće i svako sljedeće dijete iz iste obitelji, bez obzira je li upisano u dječji vrtić u isto vrijeme kada i njihov brat ili sestra (Republika Slovenija, 2023a.). Na taj se način želi pomoći roditeljima s nižim primanjima te obiteljima u pojačanom riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u financiranju RPOO programa, potaknuti veću uključenost djece u dječje vrtiće, a što pozitivno utječe na njihov razvoj i daljnje obrazovanje.

Ako roditelji koji su obveznici poreza na dohodak u Republici Sloveniji ne ostvaruju pravo na sniženu cijenu dječjeg vrtića, njima dječji vrtić izdaje račun u iznosu najvišeg dohodovnog razreda. Roditelji koji nisu obveznici poreza na dohodak u Republici Sloveniji plaćaju punu cijenu programa u koji je njihovo dijete uključeno. Iznimno, ako bi plaćanje programa dječjeg vrtića ugrozilo socijalnu sigurnost osoba, centar za socijalnu skrb može odrediti nižu cijenu za tu obitelj. U tom je slučaju obvezno utvrditi razloge nepovoljnog socijalnog i materijalnog položaja u kojem se roditelji nalaze te rok i način na koji će ih uz stručnu pomoć centra za socijalnu skrb početi otklanjati. Djeca iz udomiteljskih obitelji u potpunosti su oslobođena plaćanja dječjih vrtića, a troškove programa u koji je dijete uključeno snosi općina u kojoj dijete ima prebivalište (Republika Slovenija, 2023b.).

Republika Slovenija jedna je od članica Europske unije s najvišim stopama obuhvaćenosti djece formalnim programima RPOO-a za djecu do tri godine. Također, jedna je od šest

³ Visina naknade za dječji vrtić utvrđuje se na temelju prosječnog mjesečnog prihoda po osobi i utvrđuje se u postotku od cijene programa dječjeg vrtića i na temelju razvrstavanja u dohodovni razred. Ako je prosječni mjesečni dohodak po osobi do 221,46 EUR, država subvencionira 100% iznosa, a ako je dohodak od 1.218,09 EUR, tada roditelj sudjeluje u plaćanju 77%.

istaknutih europskih zemalja koje jamče mjesto u jasličkim programima za djecu od najranije dobi (Dobrotić i sur., 2018.). Broj djece koja pohađaju dječji vrtić u Sloveniji, narastao je od 2010. Godine sa 71,124 upisane djece na 85,957 u 2022. Godini. U 2021./2022. Pedagoškoj godini, 83,7% djece u dobi od 1 do 5 godina i 94,1% djece u dobi od 4 do 5 godina pohađalo je RPOO. Većina djece upisana je u javne dječje vrtiće (Republic of Slovenia Statistical Office, 2022.).

Djeca predškolske dobi s teškoćama u razvoju mogu biti uključena u redovne ili razvojne odjele javnih vrtića, vrtićkih jedinica i dječjih vrtića koji su temeljem koncesije uključeni u javnu mrežu. Ukoliko se radi o gluhoslijepom djetetu, tada se u vrtiću osigurava tjelesna pomoć, pomoć stručnjaka za znakovni jezik ili stručnjaka za prilagođenu komunikaciju i rad s gluhoslijepim osobama, a na prijedlog multidisciplinarnog tima se može smanjiti norma za broje djece u vrtićkoj skupini. Također, multidisciplinarni tim može dogovoriti s roditeljima pokrivanje troškova prijevoza od mjesta stanovanja do ustanove u kojoj dijete s teškoćama u razvoju pohađa program predškolskog odgoja i obrazovanja (Republika Slovenija, 2023c.). Ako je dijete uključeno u prilagođeni program za djecu predškolske dobi, multidisciplinarni tim centra za rani tretman može s roditeljima dogovoriti naknadu troškova prijevoza od mjesta stanovanja do ustanove i natrag. U tom slučaju Ministarstvo za odgoj i obrazovanje nadoknađuje trošak mjesečne karte ili kilometraže za troškove prijevoza, najkraćim ili najracionalnijim putem od mjesta stanovanja do vrtića ili ustanove i natrag. Kilometraža se obračunava i nadoknađuje roditeljima djeteta u iznosu od 10% cijene benzina po kilometru. Dječji vrtić s roditeljima sklapa poseban ugovor o naknadi troškova prijevoza, pri čemu roditelji moraju dati izjavu da se troškovi prijevoza ne nadoknađuju iz drugog pravnog naslova (Republika Slovenija, 2023c.).

Odgojno-obrazovni rad u dječjim vrtićima odvija se na slovenskom jeziku. No postoje područja na kojima žive pripadnici slovenskog naroda i pripadnici talijanske nacionalne zajednice, a sukladno posebnom zakonu su definirana kao nacionalno mješovita područja. U tom slučaju se u dječjim vrtićima u kojima se odgojno – obrazovni rad odvija na slovenskom jeziku, djecu uči i talijanski jezik, a u dječjim vrtićima u kojima se odgojno-obrazovni rad odvija na talijanskom jeziku, uči ih se slovenski jezik (Zakon o vrtcih, Uradni list RS, št. 100/05, čl. 5). Na područjima gdje žive pripadnici slovenskog naroda i mađarske nacionalne zajednice, odgojno – obrazovni rad ostvaruje se dvojezično, na slovenskom i mađarskom jeziku (Zakon o vrtcih, Uradni list RS, št. 100/05, čl. 5).

Procjenjuje se da oko 35% romske djece u jugoistočnoj Sloveniji nije uključeno u RPOO, dok u drugim dijelovima taj udio iznosi 60% na nacionalnoj razini (VRS, 2021.). Kao i u Hrvatskoj, u Sloveniji postoji problem savladavanja slovenskog jezika u djece romske nacionalne manjine. U cilju jačanja znanja slovenskog jezika, kao i romskog jezika i kulture kod romske djece, Vlada Republike Slovenije donijela je mjeru u Nacionalnom programu za Rome kojom potiče zapošljavanje romskih asistenata u dječjim vrtićima. Financijska vrijednost predložene mjere jest 340 000 eura za 25 radnih mjesta romskih asistenata u dječjim vrtićima godišnje (VRS, 2021.). No, zanimanje romskog asistenta u Sloveniji nije novost. Do sada je u slovenskim vrtićima i osnovnim školama zaposleno više od 60 romskih asistenata. Uvjeti koje treba ispunjavati su završena srednja stručna sprema, odnosno nacionalnu stručnu kvalifikaciju romski asistent. Većina dosad zaposlenih romskih asistenata su pripadnici romske zajednice, a prednost im je poznavanje romskog jezika. Romski asistenti pomažu djeci u prevladavanju emocionalnih i jezičnih barijera, uspostavljanju i održavanju kontakata s roditeljima te pomažu u komunikaciji sa stručnim osobama u školi ili vrtiću. Također, surađuju sa stručnim radnicima škole ili vrtića u aktivnostima usmjerenim na bolju integraciju romske djece s drugom djecom te u osmišljavanju i provedbi mjera za poboljšanje uspjeha romske djece, provode aktivnosti za djecu i njihove roditelje u sredinama u kojima žive te promiču važnosti odgoja i obrazovanja u romskoj zajednici. Svojim obrazovanjem i zapošljavanjem romski asistenti predstavljaju vrlo važan primjer romskoj djeci, roditeljima i cjelokupnoj romskoj zajednici u određenoj sredini da je obrazovanje ključno za bolje profesionalne prilike i kvalitetniji osobni život. Za romske asistente predviđeno je i daljnje kontinuirano obrazovanje i usavršavanje (Republika Slovenija, 2023d.).

5. Pristup obrazovnom sustavu

5.1. Pristup obrazovnom sustavu i mjere usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u Hrvatskoj

Pravo na obrazovanje jedno je od temeljnih ljudskih prava i treba biti besplatno i svima jednako dostupno (Opća deklaracija o ljudskim pravima, NN 12/2009, čl. 26). Konvencija o pravima djeteta definira pravo na obrazovanje kao jedno od razvojnih prava koje svako dijete ima (UNICEF, 1990.). Europski stup socijalnih prava također navodi pravo na obrazovanje, osposobljavanje i cjeloživotno učenje kao jedno od svojih temeljnih načela (The European Pillar of Social Rights action plan, 2021.). Svako dijete ima pravo na besplatno i obvezno

osnovno obrazovanje te jednaku dostupnost srednjoškolskog obrazovanja. U Republici Hrvatskoj osnovnoškolski odgoj i obrazovanje obavezan je i besplatan za sve. Traje osam godina, što je najkraće trajanje obaveznog obrazovanja među svim europskim obrazovnim sustavima. Na razini primarnog obrazovanja broj nastavnih sati u Hrvatskoj više je nego duplo manji od europskog prosjeka. Dok u većini europskih obrazovnih sustava primarno obrazovanje traje 5 ili 6 godina, u Hrvatskoj traje 4 godine. Sukladno tome, utvrđena je velika nejednakost u ishodima obrazovanja u Hrvatskoj. Rezultati istraživanja PISA 2015. Godine pokazali su kako osnovnu razinu matematičke pismenosti ne postiže gotovo 45% učenika iz najnižeg socioekonomskog kvartila, u usporedbi s tek 15% u najvišem socioekonomskom kvartilu. Sličan nesrazmjer vidljiv je i u područjima prirodoslovne i čitalačke pismenosti. Više od polovine učenika iz skupine s najlošijim rezultatima jesu učenici najnižeg socioekonomskog kvintila (NPOO, 2021.).

Nerijetko se događa da djeca u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti nemaju jednak pristup obrazovanju kao ostala djeca. Djeca u riziku koja nailaze na nejednake mogućnosti i različite prepreke u pristupu obrazovanju jesu djeca korisnika zajamčene minimalne naknade, djeca romske nacionalne manjine, djeca s teškoćama u razvoju, djeca migranti, te djeca korisnici doplatka za djecu (Dobrotić i sur., 2021.). Broj djece korisnika zajamčene minimalne naknade smanjio se u 2021. Godini na 11,110, no izazovi s kojima se susreću u pristupu različitim uslugama i dalje rastu (MROSP, 2022.). Roditelji djece slabijeg socioekonomskog statusa ponajprije nailaze na probleme financiranja školovanja svoje djece. Dok su udžbenici za učenike osnovnih škola besplatni za sve i financiraju se sredstvima iz državnog proračuna (Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu, NN 116/2018, čl.14), kao i za učenike srednjih škola koji su korisnici prava na zajamčenu minimalnu naknadu (Odluka o financiranju obveznih udžbenika za učenike srednjih škola u Republici Hrvatskoj za školsku godinu 2022./2023. Sredstvima iz Državnog proračuna Republike Hrvatske, NN 88/2022), postoje tzv. “skriveni” troškovi koje roditelji nisu u mogućnosti podmiriti. Radi se, primjerice, o troškovima za opremu za tjelesni odgoj, radne bilježnice, opremu za praksu u srednjim strukovnim školama, novcu za školske izlete i naturalna putovanja, posjete kulturno – umjetničkim institucijama, školski prijevoz, računala i Internet. Djelomice je prepoznat i taj problem te je donijeta odluka kojom se osigurava financiranje drugih obrazovnih materijala za učenike osnovnih škola, no tek za korisnike prava na zajamčenu minimalnu naknadu (Odluka o financiranju drugih obrazovnih materijala za

učenike osnovnih škola u Republici Hrvatskoj za školsku godinu 2022./2023. sredstvima iz Državnog proračuna Republike Hrvatske, NN 88/2022).

Manji broj nastavnih sati koji karakterizira hrvatski obrazovni sustav, kao što je istaknuto ranije, utječe na način provođenja slobodnog vremena učenika koji nakon škole značajno vrijeme provode učeći i obavljajući školske zadatke. No, nemaju svi učenici potrebnu dodatnu podršku u učenju od roditelja ili privatnih instrukcija, što također može učenike iz obitelji slabijeg socioekonomskog statusa dodatno dovesti u nepovoljan položaj. To se posebno odnosi na djecu romske nacionalne manjine koji često nemaju odgovarajuću obiteljsku podršku, ali ni odgovarajuće uvjete stanovanja i potrebnu opremu. Također, ono što roditelji adresiraju kao problem jest i nepriuštivost pohađanja izvannastavnih aktivnosti zbog čega se veliki broj djece nalazi u riziku od socijalne isključenosti (Šućur i sur., 2015.). Nacionalna strategija prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine predviđala je osiguravanje i subvencioniranje usluga za djecu iz siromašnih obitelji poput podrške u učenju i aktivnosti slobodnog vremena (MROSP, 2014.). Ministarstvo kulture i medija provodi godišnje javne pozive Ruksak (pun) kulture i Poticanje razvoja publike u kulturi, kojima promiče jednake mogućnosti za djecu u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti. Predviđeno je tijekom godine organiziranje do 200 događanja u Republici Hrvatskoj na kojima će se prezentirati kulturno-umjetnički programi pripremljeni za potrebe programa.

Uz problem financiranja ostalih obrazovnih materijala i osiguravanja sredstava za različite obrazovne sadržaje, brojim roditeljima koji žive u uvjetima siromaštva veliku prepreku stvara nepriuštivost računala i interneta. Za vrijeme pandemije nastava je prebačena na *online* oblik, ali nisu svi učenici bili opremljeni potrebnim stvarima za nesmetano praćenje nastave i učenje (Pravobraniteljica za djecu, 2021.). To je uz izostanak uobičajene podrške u okviru obrazovne ustanove dodatno povećalo rizik od napuštanja obrazovanja. Srednjoškolci koji žive u uvjetima siromaštva nedostatak računala i interneta ističu kao poseban problem te ograničavajući čimbenik u procesu obrazovanja (Kletečki Radović i sur., 2017.). Ovaj problem osobito je naglašen kod pripadnika romske nacionalne manjine. Pučka pravobraniteljica (2021.) naglasila je kako tek 19,6% djece romske nacionalne manjine u kućanstvu ima laptop, računalo ili tablet. Republika Hrvatska od 2015. godine započela je s provedbom pilot projekta povećanja digitalne zrelosti škola, kojim se unapređuju digitalne vještine učenika i nastavnika, punog naziva “e-Škole: Cjelovita informatizacija procesa poslovanja škola i nastavnih procesa u svrhu stvaranja digitalno zrelih škola za 21. stoljeće” (CARNET, 2018.). Pilot projekt provodio se do 2018. godine, a njime je postignuto povećanje razine digitalne zrelosti u tek 10% hrvatskih

osnovnih i srednjih škola. Ministarstvo znanosti i obrazovanja donijelo je Odluku da će se do listopada 2023. godine kroz provedbu druge faze programa „e-Škole: Razvoj sustava digitalno zrelih škola (II. faza)” u vrijednosti od 1,3 milijarde kuna, digitalno transformirati nastavni i poslovni procesi u svim školama u Republici Hrvatskoj financiranim iz državnoga proračuna (CARNET, 2023.).

Uz do sada navedene poteškoće, djeca pripadnici romske nacionalne manjine još se susreću s problemom nepoznavanja hrvatskog jezika na kojem se odvija nastava u osnovnim školama u Republici Hrvatskoj. Da bi se romsku djecu integriralo u mješovite razrede potrebno im je osigurati podršku pri učenju hrvatskog jezika. Nerijetko se zbog toga isključuju iz društva i sustava obrazovanja. Kako Romi u Republici Hrvatskoj ne govore jedinstveni romski jezik u škole se kao pomoć učitelju razredne nastave uvode suradnici koji poznaju romski jezik kojim govore romska djeca u toj školi, tzv. romski pomagači (Kunac i sur., 2018.). Oni pomažu učenicima romske nacionalne manjine od prvog do četvrtog razreda osnovne škole u procesu socijalizacije i svladavanju redovnog nastavnog plana i programa (ULJPPNM, 2023.). Romski pomagači su u pravilu stanovnici romskog naselja ili jako dobro poznaju naselje iz kojeg su učenici s kojima rade, znaju romski i hrvatski jezik te imaju najmanje srednju stručnu spremu. Temeljni cilj odgoja i obrazovanja djece pripadnika romske nacionalne manjine jest nediskriminacija, suzbijanje društvene marginaliziranosti, osiguranje jednakih šansi, desegregacija, poticanje društvene integracije Roma i poštivanje prava manjina i prava na jednakost (ULJPPNM, 2023.).

Jedan od problema s kojima se suočavaju djeca koja žive u uvjetima siromaštva jest i iznimno mali broj dostupnih srednjoškolskih obrazovnih programa u sredinama u kojima žive. Srednjoškolci su naglasili kako im to onemogućava izbor željene srednje škole. Stoga oni upisuju prostorno bliže i dostupne srednjoškolske programe, za koje nisu posebno intrinzično motivirani. Nije rijedak slučaj da se radi o strukovnim zanimanjima koja nisu posebno tražena na tržištu rada, što im znatno otežava zapošljavanje i ne pruža mogućnost napredovanja i ispunjavanje svrhe školovanja (Miličević i Dolenec, 2009., prema UNICEF, 2021.). Zbog toga često ostaju u začaranom krugu siromaštva u kojem su i odrasli. Dokazano je kako učenici iz obitelji višeg socioekonomskog statusa u pravilu pohađaju škole gimnazijskog programa, koje ostvaruju bolje rezultate u PISA istraživanju, dok učenici slabijeg socioekonomskog statusa čine veliku većinu učenika strukovnih srednjih škola. Najveći broj učenika koji upisuju strukovne programe nerijetko imaju dobre obrazovne rezultate te bi imali kompetencije za uspješno svladavanje gimnazijskih programa (NPOO, 2021.). Postoji sustav stipendiranja

srednjoškolaca slabijeg imovinskog statusa koji im omogućava nesmetan pristup obrazovanju. Nedostatak ove mjere jest što je regionalno nejednako dostupna i ovisi o samoj lokalnoj zajednici koja određuje njeno donošenje i same kriterije za ostvarivanje. Tako na primjer Grad Zagreb dodjeljuje stipendije učenicima na temelju socioekonomskog statusa i učenicima pripadnicima romske nacionalne manjine.

Ministarstvo znanosti i obrazovanja je u svrhu inkluzivnog obrazovanja djece s teškoćama u razvoju uvelo je u osnovne i srednje škole zanimanje pomoćnika u nastavi i stručnog komunikacijskog posrednika. Oni pomažu učenicima da svladavaju nastavni plan i program škole koju pohađaju, te ih prema njihovim individualnim potrebama i funkcionalnim sposobnostima osnažuju za osamostaljivanje u školskoj sredini (MZO, 2023b.). Neke od aktivnosti pomoćnika u nastavi jesu poticanje učenika na suradnju s ostalim učenicima, potpora u socijalizaciji uz interakciju s drugim učenicima, potpora učeniku u korištenju pedagoško - didaktičkih pomagala poput Brailleova stroja, taktilne i/ili elektronično - akustične opreme, alternativnih oblika komunikacije te drugih specifičnih pomagala i opreme (Pravilnik o izmjenama Pravilnika o pomoćnicima u nastavi i stručnim komunikacijskim posrednicima, NN 22/2020). Istraživanje (Marinić i sur., 2021.) pokazalo je kako pomoćnik u nastavi ima neizostavnu ulogu u edukacijskom uključivanju učenika s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama te da je suradnja između pomoćnika i učitelja iznimno važna kako bi se učeniku pružila što kvalitetnija pomoć. No, u praksi postoje problemi s kojima se pomoćnici u nastavi susreću u svakodnevnom radu. Udruga pomoćnika u nastavi ukazala je na nejednakosti plaća jer svaki osnivač, odnosno grad ili županija, određuje koliku će satnicu pomoćnici u nastavi imati pa tako negdje imaju 19, a negdje 35 kuna po satu. Također, žale se i na opseg poslova koji obavljaju jer često mijenjaju nastavnike u njihovim obvezama, a nisu za to educirani ni plaćeni (srednja.hr, 2023).

Međunarodna istraživanja pokazala su da najveću korist od dužeg boravka u organiziranom odgojno - obrazovnom radu imaju upravo učenici slabijeg socioekonomskog statusa. Stoga je u Nacionalnom planu oporavka i otpornosti 2021. – 2026., jedan od ciljeva i uvođenje cjelodnevne nastave. Na taj način bi se povećao broj obveznih nastavnih sati, osigurao bi se ručak u školi za sve učenike, pojačao bi se dodatni rad s učenicima s teškoćama u učenju kao i s darovitim učenicima. Također, omogućilo bi se sudjelovanje u izvannastavnim aktivnostima u sklopu vremena provedenog u školi. Sukladno tome, učenici bi imali manje domaće zadaće i u manjoj bi mjeri morali učiti nakon škole pa uspjeh ne bi ovisio o angažmanu i socioekonomskom statusu roditelja. Osim toga, smanjila bi se potreba za dodatnim

instrukcijama, u manjoj mjeri bi išli na izvannastavne aktivnosti nakon škole, učenici ne bi bili sami kod kuće za vrijeme dok roditelji rade, roditelji bi imali više vremena za provođenje kvalitetnog vremena s djecom, a kroz osiguravanje zdrave i uravnotežene prehrane i više sportskih aktivnosti ostvario bi se pozitivan utjecaj na zdravlje učenika (NPOO, 2021.).

5.2. Pristup obrazovnom sustavu i mjere usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u Sloveniji

Osnovnoškolsko obrazovanje u Sloveniji je obvezno i, za razliku od Hrvatske, traje devet godina. Osnovna škola podijeljena je u tri obrazovna razdoblja od kojih se svako sastoji od tri razreda. U razredu može biti najviše 28 učenika. Niži kriteriji vrijede za razrede dvojezičnih osnovnih škola i osnovnih škola s talijanskim nastavnim jezikom, razrede koji uključuju učenike s teškoćama u razvoju ili romske učenike te mješovite razrede. Roditelji mogu birati hoće li se njihovo dijete školovati u javnoj ili privatnoj osnovnoj školi ili će se školovati kod kuće. Učenik koji se obrazuje kod kuće upisuje se u određenu školu i ima status učenika, a vodi se u školskoj dokumentaciji kao učenik koji je uključen u odjeljak pojedinog razreda. Zakonom nisu propisani uvjeti za osobe koje obavljaju nastavu djece kod kuće, niti su im za tu svrhu osigurana javna sredstva. Ako se dijete obrazuje kod kuće mora steći barem jednak obrazovni standard onome koji predviđa program javne škole. U tu svrhu učenik mora pristupiti provjeri znanja na temelju koje se utvrđuje postignuti standard znanja. Postignuti standard znanja provjerava osnovna škola u koju je učenik upisan. Učenici koji se obrazuju kod kuće imaju pravo na posudbu udžbenika iz udžbeničkog fonda, ali nemaju pravo na subvenciju prehrane (Republika Slovenija, 2023e.).

U školama koje provode javno važeće programe koriste se samo udžbenici odobreni od strane nadležnog stručnog vijeća. Od 2006. godine Ministarstvo za odgoj i obrazovanje (Ministarstvo za vzgojo in izobraževanje) uvelo je besplatnu posudbu udžbenika. Podatke o udžbenicima Ministarstvo osigurava Katalogom važećih udžbenika. Sve podatke o udžbeničkom fondu i materijalima roditelji mogu dobiti preko računalnog programa u sustavu Cobiss. Udžbenici nisu obvezni u srednjim školama, ali ih većina škola ima. Za srednje škole je također specifično da za neke programe, posebice strukovne, gdje zbog malog broja učenika ne postoji ekonomski interes za tiskanje udžbenika, ministarstvo sufinancira izradu i izdavanje takvih materijala (Republika Slovenija, 2023f.).

Škole zajedno s općinom organiziraju besplatan prijevoz učenika čije je prebivalište udaljeno od škole više od 4 kilometra. Bez obzira na udaljenost mjesta prebivališta učenika od osnovne

škole, pravo na besplatan prijevoz imaju svi učenici 1. razreda, dok je u ostalim razredima to slučaj samo ako nadležno tijelo za prevenciju u cestovnom prometu utvrdi da je ugrožena sigurnost učenika na putu do škole. Za djecu koja čekaju prijevoz kući, škola organizira čuvanje kako bi sigurno stigli svojim domovima (Republika Slovenija, 2023e.).

Sukladno Zakonu o strukovnom i stručnom obrazovanju učenika s posebnim potrebama koji se obrazuje po prilagođenom obrazovnom programu može se prilagoditi predmet, način organizacije, trajanje, način provjere i vrednovanja znanja, napredovanje i vrijeme izvođenja nastave (Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju, Uradni list RS, št. 79/06, 68/17 in 46/19). Stručni tim u školi izrađuje individualni program za učenika u suradnji s roditeljima i učenikom, vodeći računa o njegovoj zrelosti i dobi (Republika Slovenija, 2023e.).

Podaci pokazuju da samo petina (21,3%) romskih učenika uspješno završi osnovnu školu ili 9. razred. Najmanji postotak bio je u školskoj godini 2018./19., kada je samo 16% romske djece koji su 2010. godine upisali 1. razred osnovne škole završilo 9. razred. Najveći je postotak romskih učenika (28,9%) koji su završili osnovnoškolsko obrazovanje bio u školskoj godini 2020./21 (Inštitut za narodnostna vprašanja, 2022.).

Tablica 4.1.

Broj i udio (%) romskih učenika koji su uspješno završili osnovnu školu (9. razred), prema školskim godinama

Školska godina	Broj romskih učenika u 1. razredu prije 8. godine	Broj romskih učenika koji su uspješno završili 9. razred	Postotak romskih učenika koji su uspješno završili 9. razred, obzirom na broj Roma u 1. razredu prije 8 godina
2016./2017.	201	37	18,4
2017./2018.	189	36	19,0
2018./2019.	175	28	16,0
2019./2020.	202	41	20,3
2020./2021.	187	54	28,9
2021./2022.	173	44	25,4
PROSJEK 2016./2017. – 2021./2022.	187,8	40	21,3

Izvor: Inštitut za narodnostna vprašanja (2022). *Uspješnost romskih učenicev v osnovnih šolah v Sloveniji v obdobju 2016/17–2021/22* [datoteka s podacima]. Dostupno na https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/SRI/Uspesnost-romskih-ucencev-v-OS-v-Sloveniji-2021_22INV.pdf.

Od 87 romskih učenika, od kojih je većina djevojaka, za koje su poznati podaci za školsku godinu 2017./18., najviše ih je pohađalo srednje strukovno obrazovanje u trajanju od tri godine, njih 42. Niže strukovno obrazovanje koje traje dvije do tri godine, pohađalo je 16 učenika, srednje tehničko i stručno obrazovanje u trajanju od četiri godine, pohađalo je 26 učenika, strukovno tehničko obrazovanje koje obuhvaća 4. i 5. godinu školovanja pohađao je jedan

učenik, a u gimnazijski program bilo ih je upisano samo dvoje (Inštitut za narodnostna vprašanja, 2018.). Romski učenici uglavnom ne pohađaju srednje škole izvan mjesta prebivališta. Kao nedostatak navode nepostojanje uspostavljenih mehanizama dodatne pomoći ili posebnog tretmana u srednjim školama koji bi bili namijenjeni upravo učenicima romske pripadnosti (Inštitut za narodnostna vprašanja, 2018.).

Poznato je kako djeci koja odrastaju i riziku od siromaštva poteškoću predstavlja nepriuštivost računala i interneta (Dobrotić i sur., 2021.). Za učenike je to ograničavajući čimbenik u procesu obrazovanja. Škola uvođenjem digitalnog poučavanja i razvojem digitalnih vještina kod učenika uvelike može doprinijeti većim mogućnostima za daljnji razvoj učenika, ali i prijelaza na tržište rada. Slovenija se može pohvaliti pozitivnim primjerom u tom području. Sedam slovenskih osnovnih i srednjih škola dobilo je prestižni europski status "digitalne škole" za izniman doprinos digitalnom poučavanju i učenju. Nagrada ima za cilj promovirati digitalno učenje i opremiti učenike naprednim digitalnim vještinama. Te su škole sudjelovale u inicijativi SELFIE Digital Schools Academy, čiji je cilj podržati održive prakse digitalnog obrazovanja u europskim školama. Akademija pruža školama koje su koristile europski alat za samorefleksiju SELFIE mentorsku podršku za digitalno obrazovanje i resurse za profesionalni razvoj, s fokusom na teme kao što su vodstvo, suradnja, infrastruktura, profesionalni razvoj, poučavanje i učenje, ocjenjivanje, digitalna kompetencija učenika, obrazovanje u STEAM područjima (znanost, tehnologija, inženjerstvo, umjetnost, matematika) i učenje na daljinu. Akademija digitalnih škola SELFIE bit će otvorena za sve škole od rujna 2023. Program će pomoći u promicanju društvene uključenosti i jednakosti povezivanjem škola sa školama mentorima kako bi poboljšali svoje digitalne prakse. Učitelji mogu očekivati vrijedno mentorstvo i podršku koja će im pomoći u planiranju i razvoju digitalnih strategija škole. Program će surađivati sa školama i povezivati ih s inovativnim digitalnim mentorima kako bi im pomogli istražiti pristupe i prilagoditi ih vlastitim postavkama (Republika Slovenija, 2023g.).

6. Pristup pravilnoj prehrani

6.1. Pristup pravilnoj prehrani i mjere usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u Hrvatskoj

Pristup kvalitetnim školskim obrocima za svu djecu jedna je od mjera koja se zagovara unutar Europskog jamstva za djecu. Kvalitetna prehrana preduvjet je zdravlja djeteta. Povezana je s

poboljšanim zdravljem dojenčadi i djece, jačim imunološkim sustavom, manjim rizikom od nezaraznih bolesti, poput dijabetesa i kardiovaskularnih bolesti. Svjetska zdravstvena organizacija navela je kako zdravija djeca bolje uče (WHO, 2023.), ali se pokazalo kako djeca koja odrastaju u siromaštvu češće imaju slabiji školski uspjeh te rjeđe završavaju srednju školu (Duncan i sur., 2010., prema Družić Ljubotina i Dragičević, 2022.). Sve to navodi kako izbor prehrane ima veliki utjecaj na zdravlje i razvoj djece. Živjeti u siromaštvu i neimaštini u dječjoj dobi je drugačije nego u odrasloj. Siromašna djeca često nemaju adekvatan objed, a nutritivne vrijednosti prehrane koju jedu daleko su ispod svih preporuka. Rezultati istraživanja CroCOSI 2018./2019. pokazuju kako svako treće dijete ima problem prekomjerne tjelesne mase ili debljine. Točnije, 35,0% djece u dobi od 8,0 do 8,9 godina u Republici Hrvatskoj ima prekomjernu tjelesnu masu i debljinu. Na nacionalnoj razini taj je problem veći u dječaka nego u djevojčica, odnosno 17,8% dječaka ima prekomjernu tjelesnu masu i debljinu u odnosu na 11,9% djevojčica, pri čemu je najveći udio dječaka u Jadranskoj regiji (CroCOSI, 2021.). Prekomjerna tjelesna težina često vodi socijalnom isključivanju, izrugivanju, lošijoj slici o sebi, te narušenom mentalnom zdravlju djeteta. Pokazalo se da je Hrvatska jedna od zemalja u kojima djeca unose najmanje povrća dnevno (HBSC, 2020., prema UNICEF, 2021.). Radi povećanja unosa svježeg voća i povrća te mlijeka i mliječnih proizvoda, Ministarstvo poljoprivrede i ostala nadležna tijela⁴ provode Program Školska shema voća, povrća i mlijeka. Školska shema provodi se na području cijele Republike Hrvatske, a osim povećanja unosa svježeg voća, povrća i mlijeka, za cilj ima podizanje razine znanja o važnosti zdrave prehrane i educiranje učenika u cilju smanjenja otpada od hrane. Za proizvode koji se distribuiraju u okviru Školske sheme bitno je da imaju zdravstvene i nutritivne vrijednosti, da su lokalnog i regionalnog porijekla, da potječu iz kratkog lanca opskrbe što podrazumijeva najviše jednog posrednika između proizvođača i potrošača te da su svjež i sezonski. Sve mjere iz Školske sheme financiraju se iz Europskog fonda za jamstva u poljoprivredi (EFJP) (Ministarstvo poljoprivrede, 2023.). Prema istraživanju CroCOSI za školsku godinu 2018./2019., 72,4% osnovnih škola svojim je učenicima nudilo besplatno svježe voće najmanje jednom tjedno dok je 42,5% osiguravalo jedan besplatni mliječni proizvod tjedno (CroCOSI, 2021.).

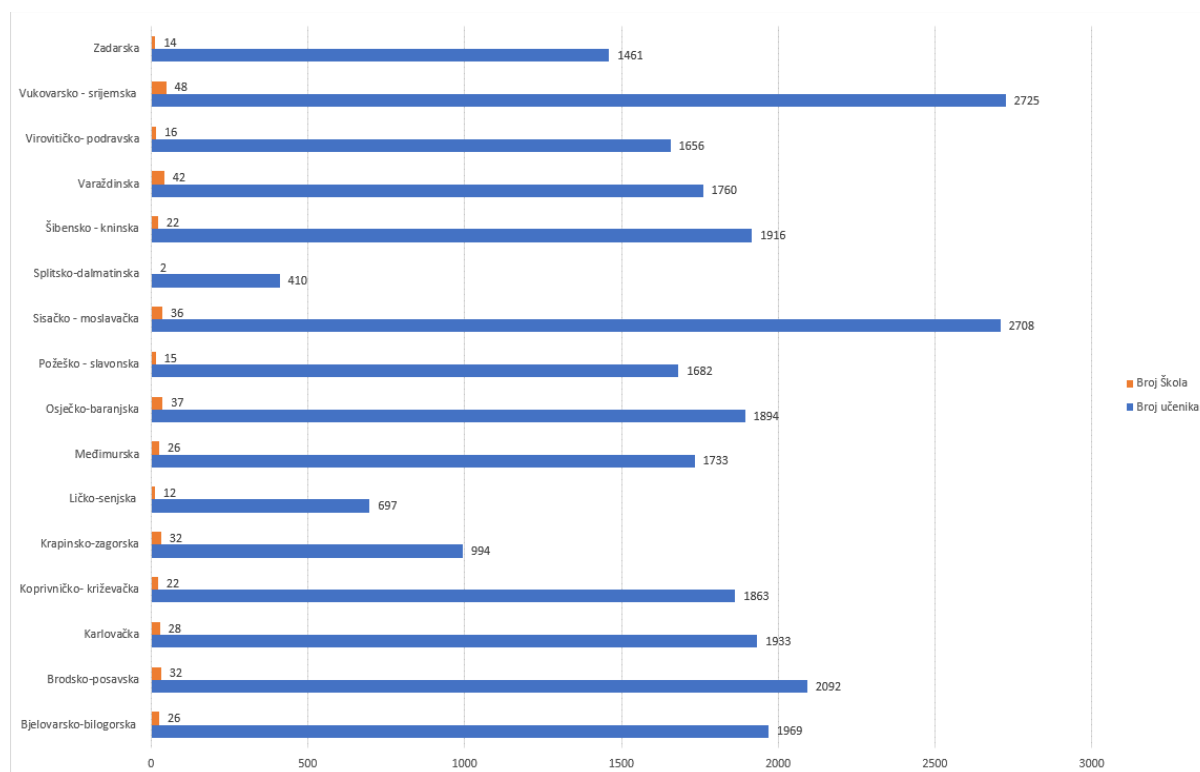
Školski obrok iznimno je bitan za djecu koja žive u siromaštvu jer im može biti najvažniji i jedini kvalitetan obrok u danu. U 2012. godini od 20% predškolske djece koja žive u siromaštvu

⁴Ministarstvo zdravstva, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju i Državni inspektorat Republike Hrvatske

njih više od 40% nije imalo primjeren obrok (Šućur i sur., 2015.). Nakon toga važnost pravilne prehrane za djecu postupno postaje tema o kojoj se sve više govori i koja postaje fokus politika za djecu. Sustavnih podataka u tom području nema, no DZS redovito prati postotak osoba koje žive u kućanstvu u kojem si ne mogu svaki drugi dan priuštiti obrok koji sadržava meso, piletinu, ribu ili vegetarijanski ekvivalent. U 2012. godini taj je postotak iznosio 16,2%, da bi se smanjio na 5,6% smanjuje u 2021. godini. Primjerice, 37% jednoroditeljskih obitelji u riziku od siromaštva u 2021. godini nije si moglo priuštiti jedan obrok s mekom, ribom ili vegetarijanskim nadomjeskom svaki drugi dan. Za kućanstva u riziku od siromaštva s ovisnom djecom taj je podatak nešto manji, 19,3% (Eurostat, 2021b.). Jedan od programa u okviru kojeg se do nedavno pokušalo djeci u riziku od siromaštva osigurati pristup besplatnim školskim obrocima jeste Fond europske pomoći za najpotrebitije (dalje u tekstu: FEAD). Fond nudi pomoć pojedincima, obiteljima, kućanstvima ili skupinama ljudi u državama članicama Europske unije u obliku hrane ili drugih prijeko potrebnih predmeta uz savjetovanje i druge oblike pomoći s ciljem ponovnog integriranja u društvo (Europska komisija, 2016.). Primjerice, u 2021. godini podijeljena je pomoć u hrani za ukupno 28,819 djece u dobi od 15 godina ili manje (Fond europske pomoći za najpotrebitije, 2021), dok su u okviru poziva „Osiguravanje školske prehrane za djecu u riziku od siromaštva (školska godina 2022. – 2023.)“ ugovorena 33 projekta u vrijednosti od 3.639.413,41 eura (27.421.160,13 kuna) kojima se planiralo obuhvatiti 27,493 učenika u 410 škola. Radi se o djeci koja žive u siromaštvu ili su u riziku od siromaštva te koja su polaznici obveznog osnovnoškolskog programa. Poziv je usmjeren na županije koje su razvrstane kao područja s indeksom razvijenosti ispod 105% (skupina I., II. i III. sukladno Odluci o razvrstavanju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave prema stupnju razvijenosti) prema vrijednosti indeksa razvijenosti za razdoblje 2014. – 2016., što znači da nisu obuhvaćene sljedeće županije: Grad Zagreb, Zagrebačka, Primorsko-goranska, Istarska i Dubrovačko-neretvanska županija. Slika 5.1. prikazuje pregled broja škola i planiranog broja učenika po županijama. Evaluacija je ukazala kako aktivnosti FEAD projekata imaju velik doprinos regionalnim ciljevima borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti (Podaci Sektora za vrednovanje, ugovaranje i financijsko upravljanje EU projektima, 2023.). No, važno je naglasiti kako sredstva programa nisu bila dovoljna da se zadovolje potrebe sve djece u riziku. Osim toga, sredstva FEAD-a su od 2020. godine umanjena, što se odrazilo na smanjenje broja djece u potrebi koja imaju pravo na besplatan školski obrok (Dobrotić i sur., 2022.).

Slika 5.1.

Broj škola i planirani broj učenika po županijama u okviru Poziva „Osiguravanje školske prehrane za djecu u riziku od siromaštva (školska godina 2022. – 2023.)“

Izvor: Podaci Sektora za vrednovanje, ugovaranje i financijsko upravljanje EU projektima Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike, Zagreb, 18. travnja 2023.

Pravobraniteljica za djecu također je upozorila na povredu prava djece na privatnost i dostojanstvo, upravo zbog poteškoća u osiguravanju besplatnih školskih obroka te uskraćivanja obroka djeci čiji roditelji nisu bili u mogućnosti podmiriti troškove školske prehrane (Pravobraniteljica za djecu, 2021.). Ovaj problem u Hrvatskoj prepoznale su četiri profesorice Pravnog fakulteta u Zagrebu. Potaknute medijskim natpisima kako su za vrijeme pandemije pojedini učenici ostali bez obroka u školama jer roditelji nisu podmirili račun za školsku prehranu, profesorice su pokrenule inicijativu Pravo svakog djeteta na školski obrok. Ukazujući na svoja ranija istraživanja iz područja dječjeg siromaštva i zagovaranja ljudskih prava te izazove i poteškoće s kojima se obitelji nose, a koji su se samo pogoršali s potresom i pandemijom, uputile su otvoreno pismo nadležnim tijelima Republike Hrvatske tražeći ih da podrže inicijativu i svakom djetetu omoguće pravo na besplatnu školsku prehranu. Slijedom tih zahtjeva, Hrvatski Sabor izglasao je Zakon o dopuni Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 151/2022) i podržao univerzalan program besplatnih školskih

obroka za svu djecu. Na taj način se izbjegava rizik stigmatizacije siromašne djece i administrativni teret koji se veže uz ciljane programe. Univerzalni program školske prehrane predstavlja ključan mehanizam socijalnog uključivanja i obrazovnog procesa u kojem djeca uče o zdravoj i održivoj prehrani te stječu socijalne vještine (Dobrotić i sur., 2022.).

Implementacija programa nailazi na određene poteškoće u nekoliko sredina zbog nedostatka administrativnih uvjeta. Taj problem je adresirala većina područnih osnovnih škola koje nemaju prostorne uvjete za školsku kuhinju (srednja.hr, 2023.). Takve škole uglavnom se nalaze u ruralnim mjestima gdje je i veća stopa siromaštva (Dobrotić i sur., 2021.). Kako bi djeci osigurali školski obrok, pojedine matične škole, primjerice, organiziraju prijevoz hrane do područne škole. Tako na primjer Osnovna škola Bogoslav Šulek u Slavonskom Brodu organizira prijevoz toplog obroka do područnih škola. Naime, zbog financijskih uvjeta matična škola, kao ni područne, nemaju adekvatnu školsku kuhinju ni blagovaonicu. Prostor školskog hodnika za potrebe ručka se prenamijenjen je u blagovaonicu s rasklopnim stolovima, a i poneka učionica služi u tu svrhu. Zbog trenutne situacije, škola je u suradnji s jednim privatnim restoranom organizirala prijevoz toplih obroka u matičnu i područne škole. Također, jedan od izazova koji se javlja u novonastaloj situaciji jest i manjak osposobljenog osoblja za pripremu i podjelu hrane. U tu su svrhu poneke čistačice pohađale Higijenski minimum, tečaj o stjecanju potrebnog znanja o zdravstvenoj ispravnosti hrane. U planu je izrada profesionalne školske kuhinje u matičnoj školi u kojoj će se u budućnosti pripremati topli obroci i voziti u područne škole (Razgovor, 25. travnja 2023.).

6.2. Pristup pravilnoj prehrani i mjere usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u Sloveniji

Školska prehrana u Sloveniji uređena je Zakonom o školskoj prehrani (Zakon o školskoj prehrani) i Zakonom o ostvarivanju prava iz javnih sredstava (Zakonom o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev). Škola je dužna organizirati ručak za sve učenike koji se za to prijave. Kao dodatnu ponudu škola može organizirati doručak i popodnevnu užinu. Svaka škola donosi pravilnik o prehrani, koji može biti sastavni dio postojećeg školskog reda, u kojem se detaljno određuju postupci evidentiranja, kontrole korištenja obroka, utvrđuje se vrijeme i način provjere pojedinih obroka, postupanje s propuštenim obrocima te načini obavješćavanja učenika i njihovih roditelja o školskoj prehrani (Republika Slovenija, 2023h.). Škola do početka školske godine obavještava učenike i roditelje o organizaciji i pravilima školske prehrane, njihovim obvezama te o subvencioniranju od strane države. Iz državnog proračuna osiguravaju se

sredstva za subvencioniranje jednog ručka dnevno po učeniku iz socijalno manje poticajne sredine (Zakon o šolski prehrani, Uradni list RS, št. 3/13, 46/14 in 46/16). Roditelji svoju djecu mogu prijaviti za besplatnu školsku prehranu elektronskim putem preko sustava eUprave.⁵ Evidenciju prijavljenih učenika za subvencioniranu školsku prehranu vodi svaka škola, a podatke je dužna dostaviti ministarstvu nadležnom za obrazovanje koje onda isplaćuje subvenciju (Republika Slovenija, 2023i.). Subvencija za obrok može se odobriti učenicima za užinu i ručak ili samo za ručak te moraju biti prijavljeni u evidenciji za školski obrok. Učenici koji su smješteni u udomiteljskoj obitelji imaju pravo na besplatnu užinu i ručak. Također, pravo na besplatni ručak imaju i djeca tražitelji azila te djeca smještena u ustanovama za odgoj i obrazovanje djece i mladeži s teškoćama u razvoju (Republika Slovenija, 2023i.). Slovenija također provodi program pod nazivom Školska shema kojim se djeci u osnovnoj školi i ustanovama za odgoj i obrazovanje djece i mladeži s posebnim potrebama osigurava besplatan dodatni obrok voća i povrća te mlijeka i mliječnih proizvoda. Na taj način povezuju djecu s poljoprivredom i potiču zdravu prehranu (Republika Slovenija, 2023h.).

Slovenija je, kao i Hrvatska, jedna od zemalja članica koja prima pomoć iz Fonda europske pomoći za najpotrebitije (FEAD). Pomoć za najpotrebitije prima u hrani na način da se paketi hrane dostavljaju na lokalne točke za distribuciju kojima upravljaju izabrane partnerske organizacije, ali i izravno u domove i skloništa u slučaju najugroženijih i socijalno isključenih skupina. Za provedbeno razdoblje do 2020. godine, Slovenija je iz FEAD-a primila pomoć u iznosu od 20,5 milijuna eura (Europska komisija, 2016.). Program se provodi u suradnji sa slovenskim Crvenim križem i Caritasom, koji godišnje distribuira 4,000 tona prehrambenih proizvoda najpotrebitijima te provodi popratne mjere kao što su suočavanje sa svakodnevnim problemima, individualno psihosocijalno savjetovanje i pomoć te jačanje socijalnih vještina. Više od 150,000 ljudi svake godine prima pomoć iz spomenutog Programa koji podržava FEAD u Sloveniji (Republika Slovenija, 2023j.).

U novom programskom razdoblju od 2021. do 2027. godine, FEAD se spaja sa Europskim socijalnim fondom (ESF) pod ESF+ fond kako bi omogućili bolju provedbu mjere pružanja hrane ili materijalne pomoći s naglaskom na socijalnu inkluziju. Osim toga, uvođenje elektroničkih vaučera ili kartica olakšat će samu distribuciju pomoći.

⁵ <https://e-uprava.gov.si/si/podrocja/vloge/vloga.html?id=2259>

7. Pristup zdravstvenim uslugama

7.1. Pristup zdravstvenim uslugama i mjere usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u Hrvatskoj

Sustav zdravstvene zaštite u Hrvatskoj je univerzalan i sva djeca do navršene 18. godine s prebivalištem, odnosno s odobrenim stalnim boravkom, imaju pravo na obvezno zdravstveno osiguranje. Djeca koja su u redovnom obrazovanju imaju besplatan pristup bolnicama i specijalističkim pregledima, a ne plaćaju participaciju za medicinske usluge. No, unatoč univerzalnom sustavu, sva se djeca, a posebno djeca u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti, suočavaju s poteškoćama u pristupu zdravstvenim uslugama. Zdravstvena zaštita nejednako je dostupna djeci na otocima i slabije razvijenim područjima zbog teže dostupnosti, ali i zbog nedostatka pedijatar i liječnika (Dobrotić i sur., 2021.). Prema istraživanju, najveći udio siromašne djece živi upravo u seoskom tipu naselja (Šućur i sur., 2015.). Uz to, prilikom ostvarivanja zdravstvenih usluga kod siromašnih obitelji javljaju se i financijske prepreke. Naime, oko 50% djece koja odrastaju u siromaštvu nemaju pristup sedam usluga iz područja zdravstvene skrbi (Šućur i sur., 2015, prema Dobrotić i sur., 2021.).⁶ Ono što je vrlo bitno u zdravstvenoj zaštiti te djece jesu redovni sistematski pregledi. Na taj način se pravovremeno mogu otkriti potencijalne nepravilnosti u rastu i razvoju te pratiti djetetovo zdravstveno stanje na adekvatan i sustavan način.

Mjere promicanja zdravlja i sprječavanja bolesti djece predškolske dobi definirane su Planom i programom mjera zdravstvene zaštite iz obveznog osiguranja. Mjere su podijeljene prema stručnim područjima, kojima je temeljni cilj prevencija (HZJZ, 2023.). Kao jedna od glavnih mjera jest provedba sistematskih pregleda kojima je svrha praćenje rasta i razvoja te kontrola zdravstvenog stanja i utvrđivanja poremećaja zdravlja. Sistematski pregledi provode se prije polaska u osnovnu školu, u 5. razredu te po završetku osnovne škole. Kako bi prepoznali moguće zdravstvene rizike i rizična ponašanja mladih osoba, stručnjaci su uveli i sistematski pregled u 1. razredu srednje škole. Na taj način provjeravaju i prilagodbu mladih na srednju školu i novu okolinu (Plan i program mjera zdravstvene zaštite iz obveznog zdravstvenog osiguranja, NN 126/2006). U programu mjera za djelatnost zdravstvene zaštite predškolske djece predviđeno je obvezno cijepljenje. Sva cjepiva su besplatna, a troškove snosi država (MIZ, 2023.). U školskoj godini 2020./2021. cijepljeno je 140,024 djece u osnovnoj i 4,964 u

⁶ Defektolog-rehabilitator, fizijatar, fizioterapeut, dječji psiholog, dječji psihijatar, logoped i okulist.

srednjoj školi (HZJZ, 2022.). U promicanju stomatološke zdravstvene zaštite djece također su propisani redoviti preventivni pregledi. U školskoj godini 2020./2021. rezultati sistematskog pregleda pokazali su kako 14,12% učenika i 12,21% učenica osnovne škole ima zubni karijes, a taj problem puno je manji kod srednjoškolske djece, oko 3% (HZJZ, 2022.). Osim toga, Ministarstvo zdravstva 2016. godine donijelo je Nacionalni program ranog otkrivanja slabovidnosti prema kojem su dostupni preventivni pregledi vida za svu djecu od četiri godine starosti. Naime, ambliopija je najčešća patologija vida u djece, a karakterizira ju smanjenje ili gubitak dijela vidnih funkcija. Danas u Republici Hrvatskoj živi oko 300 000 slabovidnih osoba, a samo pravovremenim liječenjem ambliopiju je moguće izliječiti u preko 90% slučajeva. Cilj je programa stoga za razdoblje od 2018. do 2028. godine jest smanjiti prevalenciju slabovidnosti na <1% otkrivanjem bolesti u ranom razvoju života djeteta (MIZ, 2018.). Hrvatski zavod za javno zdravstvo na kućnu adresu djeteta dostavlja pozivno pismo u kojem se nalazi informativni letak i pozivnica za pregled s detaljnim informacijama.

U sustavu zdravstvene skrbi – kao zasebne mjere koje nisu dostupne svoj djeci - djeca s teškoćama u razvoju mogu ostvariti pravo na zdravstvenu njegu u kući, pravo na provođenje fizikalne terapije u kući, pravo na besplatan cjelodnevni smještaj tijekom bolničkog liječenja jednog od roditelja uz dijete s teškoćama u razvoju, pravo jednog od roditelja osiguranika na dnevni smještaj dok je dijete na bolničkom liječenju ili rehabilitaciji, pravo na ortopedsku i druga pomagala te stomatološko-protetsku pomoć i stomatološko - protetske nadomjeske bez ispunjavanja uvjeta prethodnoga obveznog zdravstvenog osiguranja (UNICEF, 2014.). Trećina roditelja djece s teškoćama u razvoju koji žive u uvjetima siromaštva kao veliku prepreku pristupa zdravstvenim uslugama navodi nemogućnost financiranja. Teško im je izdvojiti potreban iznos novca za troškove putovanja do bolnice ili rehabilitacijskih centara, za troškove medicinskih pomagala te posebnih lijekova. Taj isti problem navode i roditelji korisnici zajamčene minimalne naknade (Šućur i sur., 2015., prema UNICEF, 2021.). Također, Pravobraniteljica za djecu upozorila je na problem nedostatnih smještajnih kapaciteta u bolnicama za liječenje djece s teškoćama u razvoju te predložila da se u potpunosti osiguraju sve zdravstvene usluge i pomagala za djecu (Pravobranitelj za djecu, 2023.).

Djeca pripadnici romske nacionalne manjine, kao jedna od najsiromašnijih skupina u Hrvatskoj, nailaze na probleme dostupnosti zdravstvenih usluga kako zbog prostorne udaljenosti tako i zbog nemogućnosti financiranja. Podaci pokazuju kako Romi češće obolijevaju od astme, koronarnih bolesti te bolesti vezanih uz bubrege u odnosu na opću

populaciju (Štefančić Martić, 2020.). Na to imaju utjecaj prostorni uvjeti te stil života u romskoj zajednici. 95,8% djece pripadnika romske nacionalne manjine cijepljena je protiv zaraznih bolesti, a njih 96,4% prijavljeni su kod pedijatra. Samo 63,6% djece do pete godine života bili su na jednom sistematskom pregledu (Milas i Martinović Klarić, 2020.). Zabrinjavajući podaci su i u području konzumacije opojnih sredstava. Hrvatski zavod za javno zdravstvo proveo je istraživanje o zlouporabi sredstava ovisnosti kod romskih zajednica u Međimurskoj županiji. Podaci su pokazali da neka djeca počinu pušiti već s 5 ili 6 godina, a s drogom počnu eksperimentirati s 12 ili 13 godina. Mladi koji su sudjelovali u istraživanju navode kako većinom djeca takvo ponašanje vidi od svojih roditelja, pa se i sami ponašaju po uzoru na njih. Smatraju kako je konzumacija sredstava ovisnosti među mladima u većini slučajeva posljedica preblagog roditeljskog odgoja i nebrige. Također navode jako veliku dostupnost svih sredstava ovisnosti uključujući i droge. Mišljenja mladih o preventivnim programima su uglavnom pozitivna. Smatraju kako bi se edukativne radionice i savjetovanja o zdravlju trebala odvijati u njihovim zajednicama, a da bi se trebale pojačati policijske patrole i redovitiji posjet patronažne sestre u zajednicu (HZJZ, 2019.). Kao odgovor na ove rizike, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina planira provedbu šest projekata u okviru Operativnog programa učinkoviti ljudski potencijali 2021.-2027. primjerice, projekt JUPI ZDRAV koji je s provedbom započeo 1. ožujka 2023. godine nastoji postići sustavno pratiti zdravlje romske populacije, te povećati informiranosti romske populacije o rodno utemeljenom nasilju (ULJPPNM, 2021.).

Prema definiciji Svjetske zdravstvene organizacije mentalno zdravlje definira se kao stanje dobrobiti u kojem se osoba može nositi s normalnim životnim stresom, raditi produktivno i plodno te ostvarivanjem svojih potencijala doprinositi zajednici (MROSP, 2022.). Danas u svijetu još uvijek postoji stigma i sveopća neupućenost u važnost zaštite mentalnog zdravlja što dovodi do smanjenja šanse da osoba prepozna problem i odluči se potražiti pomoć. Tijekom pandemije dodatno se prepoznala potreba za senzibiliziranjem javnosti o aspektu sveukupnog zdravlja. U osnovnoj školi se povećao broj posjeta savjetovalištu od 112,641 u školskoj godini 2018./2019. na 146,447 u školskoj godini 2020./2021. U srednjoj školi je taj broj također porastao s 18,123 u školskoj godini 2018./2019. na 27,314 u školskoj godini 2020./2021 (HZJZ, 2022.). Prvi znakovi teškoća i problema vezani uz mentalno zdravlje javljaju se najčešće u dječjoj i adolescentskoj dobi i mogu imati značajan utjecaj na njihove živote u mlađoj i odrasloj dobi (MROSP, 2022.). U savjetovalištim za djecu i mladež pri službama za školsku medicinu, razlozi zbog kojih su u osnovnoj školi djeca i roditelji najviše tražili pomoć jesu problemi koje donose kronične bolesti, problemi povezani s učenjem, problemi mentalnog

i reproduktivnog zdravlja te rizičnog ponašanja. Kod srednjoškolaca su, osim kroničnih bolesti, češće zastupljeni problemi i zahtjevi za savjetom zbog problema učenja, reproduktivnog zdravlja i spolno prenosivih infekcija, mentalnog zdravlja te rizičnog ponašanja (HZJZ, 2022.). Samo 20% djece koja imaju psihičke teškoće dobije potrebnu stručnu pomoć i tretman (MROSP, 2022.). Istraživanja (Družić Ljubotina i Ljubotina, 2014., Wickman i sur., 2016.) pokazuju kako odrastanje i život u siromaštvu znatno utječu na psihološku dobrobit pojedinca. Stoga je potrebno unaprijediti prepoznavanje psihičkih teškoća djece i olakšati dostupnost usluga za zaštitu mentalnog zdravlja djece. Naglasak se treba staviti na prevenciju i jačanju psihičke otpornost djece, kao i mentalno-zdravstvenu pismenosti djece i odraslih koji o njima skrbe (MROSP, 2022.).

7.2. Pristup zdravstvenim uslugama i mjere usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u Sloveniji

Zdravstvena zaštita djece u Sloveniji može se podijeliti na zaštitu djecu predškolske dobi i školske dobi. U zdravstvenu zaštitu djece predškolske dobi aktivno su uključeni roditelji djeteta, odnosno staratelji ili udomitelji, sestre, braća i ostali članovi zajednice. Djetetu se do navršene šeste godine života ili do polaska u školu pruža cjelovita i kontinuirana zdravstvena skrb te uključuje praćenje rasta i razvoja djeteta, provođenje propisanih redovitih cijepljenja protiv zaraznih bolesti, otkrivanje i liječenje te vođenje oporavka od bolesti i ozljeda. Ukoliko dijete nema uputnicu za određeni pregled omogućen mu je pristup pedijatru (Zdravstveni dom Ljubljana, 2023a.). Nakon navršene šeste godine, osobnog liječnika, u sklopu zdravstvene zaštite školske djece i mladih, mogu odabrati djeca do navršene devetnaeste godine života. Zdravstvena zaštita školske djece i mladih po potrebi aktivno uključuje i roditelje djeteta, odnosno skrbnike ili udomitelje, braću i sestre te druge članove obitelji. Uključuje praćenje rasta i razvoja, otkrivanje i liječenje te upravljanje oporavkom od bolesti ili ozljede. Mladi mogu pristupiti specijalistu školske medicine ili pedijatru bez uputnice (Zdravstveni dom Ljubljana, 2023b.).

Prema podacima iz 2017. godine, opće zdravstveno stanje 64% djece u dobi do 16 godina roditelji ili skrbnici ocijenili su ocjenom vrlo dobar. U tom istraživanju nije bilo velikih razlika između dječaka i djevojčica. Postotak dječaka vrlo dobrog općeg zdravstvenog stanja bio je 63%, a djevojčica 65%. S druge strane, zdravstveno stanje djece koja žive u riziku od socijalne isključenosti ocijenjeno je nešto lošijim ocjenama. Prema procjeni roditelja ili skrbnika, 60%

djece bilo je vrlo dobrog zdravlja, 31% djece dobrog zdravlja, 7% prosječnog, a 1% vrlo lošeg zdravlja (Republika Slovenija, 2018.).

Kao jedan od ključnih čimbenika koji utječu na zdravlje djece jest čimbenik društvene sredine (Lahe, 2011.). Važno je u kakvoj sredini djeca odrastaju. Loši stambeni uvjeti poput vlage i hladnoće, nehigijenski uvjeti, nutritivno loša prehrana mogu narušiti zdravlje djeteta. Djeca koja odrastaju u siromaštvu često su izložena raznim bolestima. Ono što je vrlo bitno u zdravstvenoj zaštiti te djece jesu redovni sistematski pregledi. Sistematski pregledi su preventivna aktivnost kojima je svrha pratiti rast i razvoj djeteta, utvrđivati tjelesno i psihičko zdravlje s ciljem ranog otkrivanja bolesti i poremećaja. Također, svrha im je i otkrivanje nepovoljnih društvenih čimbenika i loših životnih navika u obitelji ili sredini u kojoj dijete živi. Pregledi uključuju anamnezu, antropometriju, biometrijska mjerenja, pregled pedijatra, pregled psihologa, stomatološki pregled, oftalmološki pregled i laboratorijski pregled. U Sloveniji se preventivni pregledi redovito provode kod djece predškolske i školske dobi te se na taj način nastoji otkriti bolest u ranom stadiju, što u većini slučajeva omogućuje uspješno liječenje i izlječenje.

Stomatološka sekcija Slovenskog liječničkog društva već dugi niz godina organizira natjecanja za čiste zube uz zdravu prehranu koje preventivnim mjerama utječu na smanjenje karijesa kod djece. Prvo takvo natjecanje organizirano je 1979. godine, a do danas se uključilo više od 700 osnovnih škola Republike Slovenije, uključujući ustanove i škole za djecu s teškoćama u razvoju. Njihov rad prepoznala je i Svjetska stomatološka federacija koja im je 2017. dodijelila prestižnu nagradu SMILE AWARD za najinovativniji preventivni program u svijetu (HZJZ, 2019.).

U području zaštite mentalnog zdravlja djece UNICEF je 2021. proveo kampanju *Kako se počutiš?* u kojoj je sudjelovalo 400 djece i adolescenata u dobi od 10 do 18 godina. Izrađeno je i izvješće s rezultatima istraživanja o samoprocjeni mentalnog zdravlja na razini cijele države. Podaci su pokazali da gotovo 50% svih ispitanika ocjenjuje svoje mentalno zdravlje umjereno dobrim ili lošim. Zabrinjavajući podatak je da je 70% djece i mladih doživjelo neobjašnjivu bol u trbuhu, bol u prsima, malaksalost, poremećaj spavanja, dugotrajnu tugu ili očaj u posljednjih godinu dana. Od njih 64% smatra da su navedeni simptomi posljedica mentalnog zdravlja. Svoje probleme rješavaju sami i ne razgovaraju o tome s odraslom osobom, a smatraju kako im škola ne pruža potrebnu stručnu psihološku podršku (UNICEF, 2022.). U razdoblju od 2008. do 2015. godine provedeno je ukupno 3,459 ambulantnih liječenja

zbog reakcije na visoku razinu stresa. Od toga je 59,3% djevojčica i 40,7% dječaka (Nacionalni inštitut za javno zdravlje, 2018.).

Nacionalni inštitut za javno zdravlje u Sloveniji izdao je opsežnu publikaciju o mentalnom zdravlju djece i mladih. Stručnjaci su predložili niz mjera koje se temelje na Zakonu o mentalnom zdravlju, te na Rezoluciji o Nacionalnom programu mentalnog zdravlja 2018. - 2028.. Mjere koje se odnose na djecu do 5 godina starosti jesu posebni programi za buduće roditelje, djelatnike dječjih vrtića te ostale stručne osobe o prevenciji i prepoznavanju najčešćih problema i poremećaja. Za skupinu djece u dobnoj skupini od 6 do 14 godina predvidjeli su mjere prevencije, praćenja i upravljanja psihičkim problemima, te posebne programe za roditelje, pedagoge i druge stručne radnike o metodama i strategijama jačanja mentalnog zdravlja djece i adolescenata. Najčešći rizici koji se javljaju u ovoj dobnoj skupini jesu poremećaji ponašanja i emocionalni poremećaji koji obično počinju u djetinjstvu, specifični razvojni poremećaji u govoru i izražavanju, hiperkinetički poremećaji, pervazivni poremećaji i poremećaji prehrane. Za dobnu skupinu mladih od 15 do 19 godina kao najčešće probleme prepoznali su reakcije na visoku razinu stresa i poremećaje prilagodbe, poremećaje prehrane, anksiozne poremećaje i depresivne epizode, te suicidalno ponašanje. Kao važne mjere u ovoj skupini također su naglasili prevenciju, praćenje i upravljanje, posebne programe za roditelje, pedagoge i druge stručne radnike o znakovima i simptomima raznih mentalnih poremećaja, metodama i strategijama jačanja mentalnog zdravlja, te jačanju vještina o načinima djelovanja u slučaju problema. Opći cilj mjera jest senzibiliziranje šire javnosti o postojećem problemu i važnosti zaštite mentalnog zdravlja te povećanje dostupnosti pomoći i destigmatizaciji traženja potrebne pomoći. Stručnjaci su također naglasili važnost suradnje s medijima na odgovornom izvještavanju o psihičkim poremećajima, problemima i pretragama na internetu (Nacionalni inštitut za javno zdravlje, 2018.).

8. Pristup primjerenom stanovanju

8.1. Pristup primjerenom stanovanju i mjere usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u Hrvatskoj

Hrvatska stambena politika ne može se pohvaliti rezultatima kad su u pitanju ranjive skupine poput obitelji s djecom koje žive u siromaštvu ili pripadnici romske nacionalne manjine. I dalje je veliki nedostatak izostanak integriranog pristupa i programa stanovanja za rizične skupine. Podaci iz 2019. godine pokazuju kako u Hrvatskoj 89,7% građana živi u vlastitom stanu ili

kući, ali da 50% siromašnih kućanstava živi u prenapučenim stanovima. U teškoj stambenoj deprivaciji živi 11,6% siromašnih kućanstava, a uz manjak prostora suočavaju se s prokišnjavanjem krova, nedovoljno svjetla, izostankom električne energije te sanitarnog čvora u kući. Takva kućanstva često imaju probleme oko plaćanja najamnine i održavanja topline u stambenom prostoru (FEANTSA, 2021, prema UNICEF, 2021.). Toj skupini pripadaju i siromašne obitelji s djecom. Istraživanje provedeno 2014. godine ukazuje kako samo 40% obitelji korisnika zajamčene minimalne naknade posjeduje vlastiti stan (Šućur i sur., 2015., prema UNICEF, 2021.). Stambeni uvjeti tih obitelji su vrlo nepovoljni. Prisutni su problemi poput manjka prostora, vlažnosti stana, dotrajalosti objekta, zidova i poda, nedovoljno svjetla i topline te prokišnjavanje krova. Takvim lošim stambenim uvjetima najviše su izložena djeca romske nacionalne manjine i djeca s teškoćama u razvoju korisnici zajamčene minimalne naknade. Taj problem se na razini gradova i općina pokušava riješiti na različite načine. Neki gradovi imaju programe osiguravanja stanova za ranjive skupine poput korisnika zajamčene minimalne naknade, dok neki gradovi imaju programe socijalnog najma stanova kroz programe društveno poticajne izgradnje stanova (UNICEF, 2021.).

Više od polovine pripadnika romske nacionalne manjine u republici Hrvatskoj prima zajamčenu minimalnu naknadu. Njih 43,3% ostvaruje pravo na naknadu troškova ogrijeva, a 22,1% na naknadu za troškove stanovanja (UNICEF, 2021.). U Istri, Primorju i u Slavoniji najveći je udio romskih kućanstava koji žive u stambenim jedinicama koje su u vlasništvu grada ili države. Da većina romskih obitelji u Hrvatskoj živi u teškim nepovoljnim stambenim uvjetima pokazuju podaci da 28,2% romskih obitelji živi u kućama koje su u lošem ili ruševnom stanju. To su uglavnom barake, dašćare i straćare te kuće koje ne zadovoljavaju osnovne sigurnosne uvjete. Najveći udio kuća u lošem ili ruševnom stanju nalazi se na području Slavonije. Veliki broj romskih naselja još uvijek nema pristup sustavu javne vodoopskrbe, kanalizacije niti električne energije. Također, naselja se često nalaze na rubnim dijelovima gradova te nemaju asfaltirane ceste ni adekvatne prilaze. Djeca odrastaju u teškim stambenim uvjetima i nemaju jednake mogućnosti kao ostatak populacije. Predstavnici romske nacionalne manjine naglasili su povezanost loših stambenih uvjeta s čestim obolijevanjem (ULJPPNM, 2021.). Prava i usluge iz sustava socijalne skrbi kojima država nastoji pomoći ranjivim skupinama jesu zajamčena minimalna naknada, jednokratna novčana pomoć, naknada za troškove stanovanja, naknada za troškove ogrijeva te naknada za ugroženog kupca energenata (Zakon o socijalnoj skrbi, NN 18/22, 46/22, 119/22, čl. 21). Kako bi poboljšala stambene uvjete pripadnika romske nacionalne manjine, Vlada Republike Hrvatske donijela je niz mjera u

Nacionalnom planu za uključivanje Roma za razdoblje od 2021. do 2027. godine. Mjere se odnose na smanjivanje jaza u stambenoj deprivaciji te na smanjivanje okolišnih i infrastrukturnih nejednakosti u romskim zajednicama kroz financijsku pomoć, podjelu aparata bijele tehnike i osnovnih predmeta namještaja obiteljima u potrebi i kroz podršku u unaprjeđenju socijalne, javne, komunalne i gospodarske infrastrukture te zaštite okoliša i energetske učinkovitosti (ULJPPNM, 2021a.).

Djeca koja se nalaze u alternativnoj skrbi jedna su od ranjivih skupina u području stambene politike. Naime, podaci pokazuju da su u najvećem riziku od nesigurnog stanovanja mladi u dobi od 15 do 24 godina koji odrastaju u siromaštvu. U Hrvatskoj je u 2019. godini njih oko 19% imalo veliki problem osiguravanja primjerenog stanovanja (FEANTSA, 2021., prema UNICEF, 2021.). Pri izlasku iz skrbi nailaze na razne prepreke u pronalaženju prostora za stanovanje, zaposlenja te mreže podrške kako bi se lakše osamostalili. U tom prijelaznom i osjetljivom razdoblju za mlade pojedince postoji veliki rizik od beskućništva. Pučka pravobraniteljica istaknula je kako 21% ispitanih beskućnika ima iskustvo alternativne skrbi za djecu (Pučka pravobraniteljica, 2019., prema UNICEF, 2021.). Država kao pomoć i potporu mladima koji izlaze iz skrbi nudi naknadu za studiranje, socijalnu uslugu savjetovanja i pomaganja te organiziranog stanovanja kao naknade i usluge iz sustava socijalne skrbi, kao i mogućnost produženog boravka u udomiteljskoj obitelji do godine dana nakon završetka obrazovanja (Zakon o socijalnoj skrbi, NN 18/22, 46/22, 119/22; Zakon o udomiteljstvu, NN 115/18, 18/22). Osim državne pomoći, mladim osobama nakon izlaska iz alternativne skrbi, pomoć nastoje pružiti i brojne nevladine organizacije. Primjer pomoći stambenog zbrinjavanja mladih bez roditeljske skrbi nakon 18. godine života pruža Zaklada za mlade bez roditeljske skrbi “dr.sc. Ivica Križ” koja je u prosincu 2022. pokrenula projekt Izgradimo im budućnost. Svrha projekta jest pomoć mladima od 18 do 23 godine s ciljem što bolje i kvalitetnije integracije i deinstitucionalizacije (Izgradimo im budućnost, 2022.).

8.2. Pristup primjerenom stanovanju i mjere usmjerene djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u Sloveniji

Republika Slovenija je u okviru stambene politike donijela mjere usmjerene osobama slabijeg socioekonomskog statusa. Pa tako postoji pravo na stan u takozvanom neprofitnom najmu. Neprofitne stanove u najam dodjeljuju općine, država, javni stambeni fondovi ili neprofitne stambene organizacije putem javnih natječaja (Republika Slovenija, 2023k.). Pravo ostvaruju osobe čiji mjesečni dohodak u kalendarskoj godini prije raspisivanja natječaja ne prelazi

zakonski određeni postotak prosječne neto plaće u Republici Sloveniji (prikazano u Tablici 7.1.). Od ove godine se minimalna plaća u Sloveniji povećala sa 1,074,43 eura bruto na 1,203,36 eura (Gospodarska diplomacija, 2023.).

Tablica 7.1.

Omjer broja članova kućanstva i postotka prosječne neto plaće u Republici Sloveniji od kojeg dohodak ne smije biti veći

Broj članova kućanstva	Postotak prosječne neto plaće u Republici Sloveniji od kojeg dohodak ne smije biti veći
1	200%
2	250%
3	315%
4	370%
5	425%
6	470%

Izvor: Pravilnik o dodjeli neprofitnih stanova u najam. *Službeni list Republike Slovenije*, br. 14/04 , 34/04 , 62/06 , 11/09 , 81/11 , 47/14 i 153/21)

Prednost pri dodjeli stanova u neprofitni najam imaju obitelji s više djece, obitelji više nezaposlenih osoba, mladi i mlade obitelji, osobe s invaliditetom i obitelji s članom s invaliditetom, građani s dužim radnim stažem koji su bez stana ili podstanari, žrtve obiteljskog nasilja te osobe sa statusom žrtve ratnog nasilja (Gospodarska diplomacija, 2023.).

Jedan od strateških ciljeva Nacionalnog programa mjera Vlade Republike Slovenije za Rome za razdoblje 2021. - 2030. jest poboljšanje uvjeta života pripadnika romske nacionalne manjine kroz uređenje naselja u kojima živi većina romskog stanovništva, osiguravanje pristupa javnim dobrima, promicanje uklanjanja stvarne prostorne segregacije, sprječavanje daljnje izolacije i getoizacije. Uz prevladavanje razvojnih problema ciljanih područja regionalne politike bi se osigurale osnovne mogućnosti ravnomjernog razvoja romske zajednice u Sloveniji (VRS, 2021.).

9. Zaključak

Prema ovdje iznesenoj analizi mjera socijalne politike usmjerenih suzbijanju siromaštva i socijalne isključenosti djece u Hrvatskoj i Sloveniji vidljive su velike razlike između te dvije zemlje. Slovenija prednjači s izrazito niskim stopama siromaštva i socijalne isključenosti djece te je jedna od tri zemlje članice EU-a s najmanjim udjelom djece koja žive u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti. S druge strane, Hrvatska se sa stopom od 16% djece koja su 2022. godine živjela u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti nalazi iza EU prosjeka. Stručnjaci kao glavne teškoće u suzbijanju dječjeg siromaštva u Hrvatskoj navode zatvorenost donositelja mjera za stručna mišljenja, izostanak sustavnog i koordiniranog djelovanja, niska izdvajanja za socijalne programe te nepostojanje socijalnih inovacija.

EU sve više doprinosi osvještavanju zemalja članica o važnosti ulaganja u politike usmjerene upravo suzbijanju siromaštva i socijalne isključenosti djece. Europski stup socijalnih prava kao važan dokument postavlja jasne temelje za donošenje konkretnih mjera i aktivnosti s ciljem stvaranja jednakih mogućnosti za sve osobe. Europsko jamstvo za djecu postavlja naglasak na djelotvornom i besplatnom pristupu kvalitetnim uslugama na području ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, obrazovanja i zdravstva te djelotvornom pristupu zdravoj prehrani i primjerenom stanovanju. Usmjereno je na djecu u riziku, ističući djecu u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti.

Prema provedenoj analizi Hrvatske i Slovenije vidljive su razlike na različitim područjima djelovanja. Podaci pokazuju kako je Slovenija jedna od šest zemalja Europske unije koje jamče mjesto već u jaslicama, dok u Hrvatskoj postoji velika potražnja za mjestom u dječjem vrtiću, posebice u ruralnim i slabije razvijenim mjestima. Također, Hrvatska ima decentraliziran i nedovoljno razvijen sustav RPOO-a koji prate velike regionalne nejednakosti u dostupnosti i priuštivosti programa. Slovenija ima priuštive RPOO programe te razvijene mjere kojima subvencijama pomaze roditeljima u financiranju RPOO-a. Primjerice, u slučaju da roditelji imaju dvoje djece istovremeno upisane u dječji vrtić, oslobođeni su plaćanja za mlađe dijete, kao i za treće i svako sljedeće dijete iz iste obitelji. Na taj se način želi pomoći roditeljima s nižim primanjima te obiteljima u pojačanom riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u financiranju RPOO programa te potaknuti veću uključenost djece u dječje vrtiće.

Ono na čemu Hrvatska treba dodatno poraditi, a Slovenija ima kao dobar primjer, je i razvoj sustava romskih asistenata. U Hrvatskoj za sada ne postoji zakonski okvir za rad romskih

asistenata, a realizacija ovisi o lokalnom ili projektnom financiranju, dok je do sada u slovenskim dječjim vrtićima i osnovnim školama zaposleno više od 60 romskih asistenata. Hrvatska treba poboljšati i sustavno praćenje broja djece koja su u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti, a posebno djece pripadnika romske nacionalne manjine. Istražujući dokumente potrebne za analizu možemo naići na podatke starijeg datuma o, primjerice, udjelu djece romske nacionalne manjine u RPOO-u i školama. S druge strane, slovenski dokumenti vrlo su detaljno razrađeni i sadrže najnovije podatke. Također, potrebno je sustavno pratiti i broj djece iz obitelji slabijeg socioekonomskog statusa koja žive u slabije razvijenim područjima s manjim brojem usluga. Potrebno je prepoznavati potrebe te ažurnije odgovarati na njih adekvatnim i pravovremenim mjerama koje su usmjerene djeci. Na taj način se stvara više mogućnosti za razvoj djece te im se pruža mreža podrške kako bi izašli iz začaranog kruga siromaštva. Ulaganjem u preventivne programe moglo bi se utjecati na smanjivanje broja djece koja bi ostajala u siromaštvu. Smatram da je potrebna sustavna suradnja i veće financijsko ulaganje u socijalnu politiku. Suradnjom sustava zdravstva, obrazovanja i socijalne skrbi učinkovitije bi se mogli pratiti podaci djece u riziku te bi im se na adekvatan i pravovremen način moglo pomoći u savladavanju prepreka. Analizom država primijetila sam kako donositelji mjera socijalne politike usmjerene prema djeci s teškoćama u razvoju sve veći fokus stavljaju na deinstitucionalizaciju i inkluziju. Mjere usmjerene djeci romske nacionalne manjine predviđene su u strateškim dokumentima, ali nedostaje pravovremena i sustavna implementacija.

Također, trebalo bi više raditi na preventivnim mjerama kojima bi se svoj djeci omogućio jednak pristup pravima i uslugama te čvrsta mreža podrške radi integracije u društvo. Potencijalne mjere jesu organiziranje besplatnih izvannastavnih aktivnosti u slabije razvijenim sredinama u kojima djeca nemaju pristup tim uslugama zbog udaljenosti ili nepriuštivosti. Organiziranje radionica s djecom romske nacionalne manjine i ostalim učenicima o empatiji, različitostima i sličnim temama kojima je za cilj senzibilizacija i prihvaćanje su također aktivnosti koje bi bile nužne (MROSP, 2022). Također, potrebno je dodatno educirati roditelje djece romske nacionalne manjine o važnosti RPOO-a i obrazovanja općenito za rast i razvoj njihove djece. Informirati i poticati učenike o izboru srednje škole i zanimanja koja su tražena na tržištu rada, a odgovaraju željama i mogućnostima djeteta. Država bi trebala više ulagati u stipendije za djecu nižeg socioekonomskog statusa kako bi im omogućila izbor željenog zanimanja, a ne onog najbližeg mjestu stanovanja jer je često slučaj da zbog toga ostaju u začaranom krugu siromaštva (MROSP, 2022).

Također, više pažnje trebalo bi se usmjeriti razvoju stambene politike. Poboljšanjem infrastrukture, uvođenjem struje i vode u naselja u kojima i danas ne postoje, izgradnjom prometnica kako bi se povezala ruralna i slabije razvijena mjesta, napravio bi se veliki korak u poboljšanju stambenih uvjeta većine siromašnih obitelji. Izgradnjom i sufinanciranjem tzv. socijalnih stanova i stanova za mlade riješilo bi se stambeno pitanje mnogih obitelji koje žive u siromaštvu. Glavni naglasak navedenih i svih drugih mjera trebao bi biti na pravovremenom prepoznavanju potreba i sustavnom rješavanju, ne samo posljedica, nego prvenstveno uzroka situacije u kojoj se pojedina obitelj/osoba nalazi. Rješavanje je uzroka problema puno djelotvornije i dugoročnije bolje kako za osobu tako i za socijalnu državu koja bi trebala biti pomoć i podrška.

Popis tablica

1. Tablica 3.1. (str. 6) Podaci za određena obilježja materijalne i socijalne deprivacije u Hrvatskoj i Sloveniji u 2022. godini
2. Tablica 4.1. (str. 19) Broj i udio (%) romskih učenika koji su uspješno završili osnovnu školu (9. razred), prema školskim godinama
3. Tablica 7.1. (str. 37) Omjer broja članova kućanstva i postotka prosječne neto plaće u Republici Sloveniji od kojeg dohodak ne smije biti veći

Popis slika

1. Slika 5.1. (str. 26) Broj škola i planirani broj učenika po županijama u okviru Poziva „Osiguravanje školske prehrane za djecu u riziku od siromaštva (školska godina 2022. – 2023.)“

Literatura

1. Ajduković, M., Dobroćić, I. & Matančević, J. (2017). Mogućnosti unapređenja socijalne politike u smanjivanju siromaštva djece: Perspektiva ključnih dionika. *Ljetopis socijalnog rada*, 24(2), 309–356.
2. *Akcijski plan za provedbu Nacionalnog plana za uključivanje Roma, za razdoblje od 2021. do 2027., za 2021.-2022. godinu (2021a)*. Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina.
3. Bouillet, D. (2018). *S one strane inkluzije djece rane i predškolske dobi. Izvješće o provedenoj analizi pristupačnosti kvalitetnog ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja djeci u ranjivim situacijama u Hrvatskoj*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
4. Bouillet, D. & Domović, V. (2021). Socijalna isključenost djece rane i predškolske dobi: konceptualizacija, rizici i model intervencija. *Ljetopis socijalnog rada*, 28(1), 71–96.
5. CARNET (2018). *Pilot projektom e-Škole značajno povećana digitalna zrelost 10 posto hrvatskih škola*. Posjećeno 1.4.2023. na mrežnoj stranici: <https://www.carnet.hr/pilot-projektom-e-skole-znacajno-povecana-digitalna-zrelost-10-posto-hrvatskih-skola/>.
6. CARNET (2023). *e-Škole: Razvoj sustava digitalno zrelih škola (II. faza)*. Posjećeno 1.4.2023. na mrežnoj stranici: <https://www.carnet.hr/projekt/e-skole-razvoj-sustava-digitalno-zrelih-skola-ii-faza/>.

7. CroCOSI (2021). *Europska inicijativa praćenja debljine u djece, Hrvatska 2018./2019.* [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici: <https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2021/03/CroCOSI-2021-publikacija-web-pages.pdf>.
8. Dobrotić, I., Matković, T. & Menger, V. (ur.), (2018). *Analiza pristupačnosti, kvalitete, kapaciteta i financiranja sustava ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj.* Zagreb: Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku.
9. Dobrotić, I., Družić Ljubotina, O., Kletečki Radović, M. & Buković, N. (2021a). *Dubinska analiza stanja i podloga za razvoj Nacionalnog akcijskog plana za provedbu Europskog jamstva za djecu u Hrvatskoj.* [datoteka s podacima]. Dostupno na <https://www.unicef.org/eca/media/22426/file/Deep%20Dive%20Croatia%20-%20Main%20report%20CRO.pdf>.
10. Dobrotić, I., Družić Ljubotina, O., Kletečki Radović, M. & Buković, N. (2021b). *Provedba dubinske analize politika, programa, usluga, izvora financiranja te mehanizama usmjerenih suzbijanju siromaštva i socijalne isključenosti djece u Hrvatskoj.* [datoteka s podacima]. Dostupno na <https://www.unicef.org/croatia/media/9946/file>.
11. Dobrotić, I., Družić Ljubotina, O., Kletečki Radović, M. & Petričušić, A. (2022). *Zašto je važno da svako dijete u RH ima pravo na besplatan školski obrok?*
12. Družić Ljubotina, O. & Ljubotina, D. (2014). ODNOS SIROMAŠTVA I NEKIH ASPEKATA PSIHOLOŠKE DOBROBITI. *Socijalna psihijatrija*, 42(2), 86-101.
13. Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe. *Narodne novine*, 63/08.
14. Državni zavod za statistiku (2022). *Pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti u 2021.* Posjećeno 10.4.2023. na mrežnoj stranici: <https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29178>.
15. Družić Ljubotina, O. & Dragičević, T. (2022). Siromaštvo djece - posljedice i zaštitni činitelji. *Pravnik*, 56(108), 102–140.
16. EDUS (2023). Financijska potpora općinama za održavanje i razvoj predškolske djelatnosti u 2023. godini. Posjećeno 15.6.2023. na mrežnoj stranici: <https://www.edusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/financijska-potpota-opcinama-za-odrzavanje-i-razvoj-predskolske-djelatnosti-u-2023-godini-54697>.
17. Europska komisija (2016). *Izlazak iz začaranog kruga siromaštva i deprivacije* [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici: <http://www.fead.hr/wp-content/uploads/2016/10/FEAD-brosura.pdf>.

18. European Commission (2021). *EU Strategy on the rights of the child*. Posjećeno 9.6.2023. na mrežnoj stranici Europske komisije: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0142>.
19. Europska komisija (2023). *Strategija EU-a o pravima djeteta i europsko jamstvo za djecu*. Posjećeno 8.6.2023. na mrežnoj stranici Europske komisije: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child/eu-strategy-rights-child-and-european-child-guarantee_hr#european-child-guarantee.
20. Eurostat (2021a). *Living conditions and welfare database*. Posjećeno 9.6.2023. na mrežnoj stranici Eurostata: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
21. Eurostat (2021b). *Inability to afford a meal with meat, chicken, fish (or vegetarian equivalent) every second day – EU SILC survey*. Posjećeno 9.6.2023. na mrežnoj stranici Eurostata: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_MDES03_custom:905672/default/table?lang=en.
22. Eurostat (2022). *At-risk-of poverty rate for children (aged less than 18) by sex*. Posjećeno 7.6.2023. na mrežnoj stranici Eurostata: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tepsr_spi110/default/table?lang=en.
23. Eurostat (2023a). *At-risk-of poverty rate*. Posjećeno 7.6.2023. na mrežnoj stranici Eurostata: [Statistics | Eurostat \(europa.eu\)](#).
24. Eurostat (2023b). *At-risk-of poverty rate for children (aged less than 18) by sex*. Posjećeno 7.6.2023. na mrežnoj stranici Eurostata: [Statistics | Eurostat \(europa.eu\)](#).
25. Eurostat (2023c). *At-risk-of-poverty rate by poverty threshold and household type - EU-SILC and ECHP surveys*. Posjećeno 9.6.2023. na mrežnoj stranici Eurostata: [Statistics | Eurostat \(europa.eu\)](#).
26. Eurostat (2023d). *Inability to afford a meal with meat, chicken, fish (or vegetarian equivalent) every second day - EU-SILC survey*. Posjećeno 9.6.2023. na mrežnoj stranici Eurostata: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_mdes03/default/table?lang=en.
27. Eurostat (2023e). *Inability to face unexpected financial expenses - EU-SILC survey*. Posjećeno 9.6.2023. na mrežnoj stranici Eurostata: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_mdes04/default/table?lang=en.

28. Eurostat (2023f). *Inability to afford paying for one week annual holiday away from home - EU-SILC survey*. Posjećeno 9.6.2023. na mrežnoj stranici Eurostata: [Statistics | Eurostat \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&plugin=1&code=sdg_10_10_1&plugin=1)
29. Eurostat (2023g). *Inability to keep home adequately warm – EU-SILC survey*. Posjećeno 9.6.2023. na mrežnoj stranici Eurostata: [Statistics | Eurostat \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&plugin=1&code=sdg_10_10_1&plugin=1).
30. Eurostat (2023h). *Persons at risk of poverty or social exclusion by degree of urbanisation*. Posjećeno 15.6.2023. na mrežnoj stranici Eurostata: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_PEPS13N_custom_1887013/bookmark/table?lang=en&bookmarkId=5ed6b248-1ef5-4998-87b0-9a5dcffb3afa&page=time:2020.
31. Fond europske pomoći za najpotrebitije (2013). *Operativni program za hranu i osnovnu materijalnu pomoć za razdoblje 2014. – 2020* [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici: <http://www.fead.hr/wp-content/uploads/2016/10/OPERATIVNI-PROGRAM-ZA-HRANU-I-OSNOVNU-MATERIJALNU-POMO%C4%86-za-razdoblje-od-2014-do-2020.g.-HRV..pdf>.
32. Fond europske pomoći za najpotrebitije (2021). *Godišnje izvješće o provedbi za 2021.* [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici: https://www.fead.hr/wp-content/uploads/2023/01/Implementation-report_2014HR05FMOP001_2021_1_hr.pdf.
33. Gospodarska diplomacija (2023). *U Sloveniji povećana minimalna plaća*. Posjećeno 23.4.2023. na mrežnoj stranici: <https://mvpe.gov.hr/vijesti-225662/u-sloveniji-povecana-minimalna-placa/253119>.
34. Hrvatska enciklopedija (2021). *Deprivacija*. Posjećeno 26.4.2023. na mrežnoj stranici: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=14635>.
35. Hrvatski zavod za javno zdravstvo (2019). *Ljubljana – Natjecanje za čiste zube uz zdravu prehranu*. Posjećeno 10.4.2023. na mrežnoj stranici: <https://www.hzjz.hr/sluzba-javno-zdravstvo/ljubljana-natjecanje-za-ciste-zube-uz-zdravu-prehranu/>.
36. HZJZ (2019). *Istraživanje „Zloupotreba sredstava ovisnosti kod romskih zajednica u Međimurskoj županiji“ Završno izvješće* [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici: <https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2020/01/IZVJESCE-o-istrazivanju-Romi-FINAL.pdf>.

37. HZJZ – Hrvatski zavod za javno zdravstvo (2022). *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2021. godinu* [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici: https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2023/03/HZSLj-2021_03-2023.pdf.
38. HZJZ (2023). *Odjel za istraživanje i praćenje zdravstvene zaštite majki i predškolske djece*. Posjećeno 13.4.2023. na mrežnoj stranici: <https://www.hzjz.hr/sluzba-javno-zdravstvo/odjel-za-istrazivanje-i-pracenje-zdravstvene-zastite-majki-i-predskolske-djece/>.
39. Inštitut za narodnostna vprašanja (2018). *Podatki o vključenosti Romov v srednješolsko in univerzitetno izobraževanje v šolskem letu 2017/18* [datoteka s podacima]. Dostupno na <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/SRI/Romi/projekt-1703-CRP-DS-2-Porocilo-2017-18.pdf>.
40. Inštitut za narodnostna vprašanja (2022). *Uspešnost romskih učencev v osnovnih šolah v Sloveniji v obdobju 2016/17–2021/22* [datoteka s podacima]. Dostupno na https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/SRI/Uspešnost-romskih-ucencev-v-OS-v-Sloveniji-2021_22INV.pdf.
41. Izgradimo im budućnost (2022). *O nama*. Posjećeno 23.4.2023. na mrežnoj stranici: <https://zaklada.org/#o-nama>.
42. Kletečki Radović, M., Vejmelka, L. & Družić Ljubotina, O. (2017). Učinak siromaštva na dobrobit i kvalitetu života obitelji iz perspektive djece. *Ljetopis socijalnog rada*, 24(2), 199–242.
43. Kunac, S., Klasnić, K. & Lalić, S. (2018). *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka*. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Uklju%C4%8Divanje%20Roma%20u%20hrvatsko%20dru%C5%A1tvo%20-%20istra%C5%BEivanje%20baznih%20podataka.pdf>.
44. Lahe, M. (2011). Ohranjanje in krepite v zdravja predškolskih otrok. *Metodički obzori* 12(6), 153–158.
45. Marinić, M., Matejčić, K. & Igrić, Lj. (2019). Kvaliteta suradnje učitelja i pomoćnika u nastavi iz perspektive učitelja i pomoćnika. *Život i škola, LXV*(1-2), 251-259.
46. Milas, G. & Martinović Klarić, I. (2020). *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: zdravstvena zaštita i socijalna skrb*. Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.

47. Ministarstvo zdravstva (2019). *Održan stručni skup „Razmjena iskustava u unaprjeđenju oralnog zdravlja*. Posjećeno 10.4.2023. na mrežnoj stranici: <https://zdravlje.gov.hr/vijesti/odrzan-strucni-skup-razmjena-iskustava-u-unaprjedjenju-oralnog-zdravlja/3725>.
48. Ministarstvo poljoprivrede (2023). *Školska shema*. Posjećeno 23.3.2023. na mrežnoj stranici <https://poljoprivreda.gov.hr/poljoprivreda-173/poljoprivredna-politika/mjere-poljoprivredne-politike/trzisne-mjere/skolska-shema/263>.
49. Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2023a). *Dječji vrtići*. Posjećeno 9.2.2023. na mrežnoj MZO <http://mzos.hr/dbApp/pregled.aspx?appName=Vrtici>.
50. Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2023b). *Pomoćnici u nastavi i stručni komunikacijski posrednici*. Posjećeno 30.3.2023. na mrežnoj stranici <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/udruge/pomocnici-u-nastavi-i-strucni-komunikacijski-posrednici/1027>.
51. MROSP - Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike (2022). *Godišnje statističko izvješće o primijenjenim pravima socijalne skrbi, pravnoj zaštiti djece, mladeži, braka, obitelji i osoba lišenih poslovne sposobnosti, te zaštiti tjelesno ili mentalno oštećenih osoba u Republici Hrvatskoj u 2021. godini* [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike: <https://mrosp.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Socijalna%20politika/Odluke/Godisnje%20statisti%C4%8Dko%20izvje%C5%A1%C4%87e%20za%202021.%20godinu.pdf>
52. *Nacionalni plan borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti za razdoblje od 2021. Do 2027. godine* (2021). Zagreb: Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike.
53. *Nacionalni plan za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2022. do 2026. godine* (2022). Zagreb: Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike.
54. *Nacionalni plan razvoja sustava obrazovanja za razdoblje do 2027. godine* (2023). Zagreb: Ministarstvo znanosti i obrazovanja.
55. *Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021. - 2026.* (2021). Zagreb: Vlada Republike Hrvatske.

56. *Nacionalni plan za uključivanje Roma za razdoblje od 2021. do 2027. godine* (2021). Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina
57. *Nacionalni preventivni program ranog otkrivanja slabovidnosti 2018.-2028.* (2018). Zagreb: Ministarstvo zdravstva.
58. *Nacionalna strategija za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine* (2014). Zagreb: Ministarstvo socijalne politike i mladih.
59. *Nacionalni program ukrepov Vlade Republike Slovenije za Rome za obdobje 2021–2030* (2021). Ljubljana: Vlada Republike Slovenije.
60. Odluka o financiranju drugih obrazovnih materijala za učenike osnovnih škola u Republici Hrvatskoj za školsku godinu 2022./2023. sredstvima iz Državnog proračuna Republike Hrvatske. *Narodne novine*, 88/2022.
61. Odluka o financiranju obveznih udžbenika za učenike srednjih škola u Republici Hrvatskoj za školsku godinu 2022./2023. sredstvima iz Državnog proračuna Republike Hrvatske. *Narodne novine*, 88/2022.
62. Opća deklaracija o ljudskim pravima. *Narodne novine*, 12/2009.
63. Plan i program mjera zdravstvene zaštite iz obveznog zdravstvenog osiguranja. *Narodne novine*, 126/2006.
64. Podaci Sektora za vrednovanje, ugovaranje i financijsko upravljanje EU projektima Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike, Zagreb, 18. travnja 2023.
65. Pravilnik o dodjeli neprofitnih stanova u najam. *Službeni list Republike Slovenije*, br. 14/04 , 34/04 , 62/06 , 11/09 , 81/11 , 47/14 i 153/21.
66. Pravilnik o izmjenama Pravilnika o pomoćnicima u nastavi i stručnim komunikacijskim posrednicima. *Narodne novine*, 22/2020.
67. Pravilnik o nacionalnoj provjeri znanja u osnovnoj školi. *Službeni list Republike Slovenije*, br. 30/13, 49/17.
68. Pravilnik o sadržaju i trajanju programa predškole. *Narodne novine*, 107/2014.
69. Pravobranitelj za djecu (2022). *Izješće o radu pravobraniteljice za djecu za 2021. godinu* [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici: <https://dijete.hr/hr/download/izvjesce-o-radu-pravobraniteljice-za-djecu-za-2021-godinu/>.

70. Pravobranitelj za djecu (2023). *Izvešće o radu pravobraniteljice za djecu za 2022. godinu* [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici: <https://dijete.hr/hr/izvjesce-o-radu-pravobraniteljice-za-djecu-u-2022-godini/>.
71. *Provedbeni program obveznog cijepljenja u Republici Hrvatskoj u 2023. godini* (2023). Zagreb: Ministarstvo zdravstva.
72. Pučki pravobranitelj (2021). *Izvešće pučke pravobraniteljice za 2020.* [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici Pučkog pravobranitelja: <https://www.ombudsman.hr/hr/interaktivno-izvjesce-za-2020/>.
73. Razgovor s ravnateljicom Osnovne škole “Bogoslav Šulek” Slavonski Brod, Slavonski Brod, 25. travnja 2023.
74. Republic of Slovenia Statistical Office (2022). *The number of children in basic education continues to grow.* Posjećeno 28.3.2023. na mrežnoj stranici <https://www.stat.si/StatWeb/en/News/Index/10276>.
75. Republika Slovenija (2018). *Kako pogosto hodimo k zdravniku, jemo sadje in zelenjavo? Smo normalno hranjeni, se zadosti rekreiramo?.* Posjećeno 10.4.2023. na mrežnoj stranici: <https://www.stat.si/statWeb/News/Index/7643>.
76. Republika Slovenija (2023a). *Predšolska vzgoja.* Posjećeno 17.3.2023. na mrežnoj stranici <https://www.gov.si/podrocja/izobrazevanje-znanost-in-sport/predsolska-vzgoja/>
77. Republika Slovenija (2023b). *Znižano plaćilo vrtca.* Posjećeno 28.3.2023. na mrežnoj stranici <https://www.gov.si teme/znizano-placilo-vrtca/>.
78. Republika Slovenija (2023c). *Predšolska vzgoja za otroke s posebnimi potrebami.* Posjećeno 28.3.2023. na mrežnoj stranici <https://www.gov.si teme/predsolska-vzgoja-za-otroke-s-posebnimi-potrebami/>.
79. Republika Slovenija (2023d). *Vključevanje Romov v vzgojno-izobraževalni proces.* Posjećeno 28.3.2023. na mrežnoj stranici: <https://www.gov.si teme/vzgoja-otrok-romov-in-izobrazevanje-pripadnikov-romske-skupnosti/>.
80. Republika Slovenija (2023e). *O osnovni šoli.* Posjećeno 1.4.2023. na mrežnoj stranici: <https://www.gov.si teme/o-osnovni-soli/>.
81. Republika Slovenija (2023f). *Učbeniki in učni skladi.* Posjećeno 12.4.2023. na mrežnoj stranici: <https://www.gov.si teme/ucbeniki-in-ucni-skladi/>.

82. Republika Slovenija (2023g). *Sedem šol prejelo status evropske »digitalne šole« za odličnost pri digitalnem poučevanju in učenju*. Posjećeno 12.4.2023. na mrežnoj stranici: <https://www.gov.si teme/ucbeniki-in-ucni-skladi/>.
83. Republika Slovenija (2023h). *Šolska prehrana*. Posjećeno 13.4.2023. na mrežnoj stranici: <https://www.gov.si teme/solska-prehrana/>.
84. Republika Slovenija (2023i). *Subvencija prehrane za učenice in dijake*. Posjećeno 13.4.2023. na mrežnoj stranici: <https://www.gov.si teme/subvencija-prehrane-za-ucence-in-dijake/>.
85. Republika Slovenija (2023j). *Material Assistance for the most deprived*. Posjećeno 13.4.2023. na mrežnoj stranici: <https://www.gov.si/en/registries/projects/material-assistance-for-the-most-deprived/>.
86. Republika Slovenija (2023k). *Neprofitno najemno stanovanje*. Posjećeno 23.4.2023. na mrežnoj stranici: <https://e-uprava.gov.si/podrocja/nepremicnine-in-okolje/nepremicnine-stavbe/neprofitno-najemno-stanovanje.html>.
87. Rubil, I., Stubbs, P. & Zrinščak, S. (2018). Dječje siromaštvo i strategije nošenja sa siromaštvom kućanstava u Hrvatskoj: kvantitativno-kvalitativna studija. *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 26(2(141)), 59-116.
88. Srednja.hr (2023). *Kreće podjela besplatnih obroka učenicima, provjerili smo kakvo je stanje i koji su najveći problemi*. Posjećeno 9.6.2023. na mrežnoj stranici: <https://www.srednja.hr/novosti/krece-podjela-besplatnih-obroka-ucenicima-provjerili-smo-kakvo-je-stanje-i-koji-su-najveci-problemi/>.
89. Srednja.hr (2023a). *Pomoćnici u nastavi dobit će veće place, ali problema još ima: „Nadam se da nećemo morati u štrajk“*. Posjećeno 15.6.2023. na mrežnoj stranici: <https://www.srednja.hr/zbornica/pomocnici-u-nastavi-dobit-ce-vece-place-ali-problema-jos-ima-nadam-se-da-necemo-morati-u-strajk/>.
90. Statistični urad (2020). *Stopnja tveganja revščine in stopnja tveganja socialne izključenosti v 2020 višji kot v 2019*. Posjećeno 10.4.2023. na mrežnoj stranici: <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/9624>.
91. Stubbs, P. & Zrinščak, S. (2014). *Ulaganje u djecu – kako nadvladati zamku deprivacije: Hrvatska*. Brussels: European Commission, General for Employment, Social Affairs & Inclusion.

92. Štefančić Martić, V. (2020). *Javnozdravstveni pokazatelji zdravlja Roma u Republici Hrvatskoj temeljem podataka javnozdravstvenih baza i registara*. Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Služba za javno zdravstvo.
93. Šućur, Z. (2001). *Siromaštvo: teorije, koncepti i pokazatelji*. Zagreb, Pravni fakultet.
94. Šućur, Z., Kletečki Radović, M., Družić Ljubotina, O. & Babić, Z. (2015). *Siromaštvo i dobrobit djece predškolske dobi u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: UNICEF.
95. *The European Pillar of Social Rights action plan* (2021). Brussels: European Commission.
96. Trček, Z. (2023). Nacionalna provjera znanja (NPZ). *Varaždinski učitelj- digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje*, 11(6).
97. UNICEF (1990). *Konvencija o pravima djeteta*. Posjećeno 27.3.2023. na mrežnoj stranici <https://www.unicef.org/child-rights-convention>.
98. UNICEF (2014). *Nevidljiva djeca – Od prepoznavanja do inkluzije* [datoteka s podacima]. Dostupno na: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Nevidljiva_djeca_publicacija.pdf.
99. UNICEF (2022). *Duševno zdravlje je še vedno tabu tema*. Posjećeno 10.4.2023. na mrežnoj stranici: <https://unicef.si/dusevno-zdravlje/>.
100. UNICEF (2023). *Child poverty*. Posjećeno 10.3.2023. na mrežnoj stranici: <https://www.unicef.org/social-policy/child-poverty>.
101. Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina (2023). *Odgoj i obrazovanje*. Posjećeno 29.3.2023. na mrežnoj stranici <https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/ostvarivanje-prava-romske-nacionalne-manjine/nacionalni-program-za-rome/odgoj-i-obrazovanje/391>.
102. Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina (2023). *Romi*. Posjećeno 6.3.2023. na mrežnoj stranici <https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/nacionalne-manjine-u-republici-hrvatskoj/romi/371>.
103. Zakon o dopuni Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. *Narodne novine*, 151/2022.
104. Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina. *Narodne novine*, 51/00, 56/00.
105. Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju. *Uradni list RS*, št. 79/06, 68/17 in 46/19

106. Zakon o predšolskom odgoju i obrazovanju. *Narodne novine*, 10/97, 107/07, 94/13, 98/19, 57/22.
107. Zakon o socijalnoj skrbi. *Narodne novine*, 18/22, 46/22, 119/22.
108. Zakon o šolski prehrani. *Uradni list RS*, št. 3/13, 46/14 in 46/16.
109. Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu. *Narodne novine*, 116/2018.
110. Zakon o vrtcih. *Uradni list RS*, št. 100/05.
111. Zdravstveni dom Ljubljana (2023a). *Zdravstveno varstvo predšolskih otrok*. Posjećeno 10.4.2023. na mrežnoj stranici: https://www.zd-lj.si/zdlj/index.php?option=com_content&view=category&id=194&lang=sl&Itemid=405.
112. Zdravstveni dom Ljubljana (2023b). *Zdravstveno varstvo šolskih otrok in mladine*. Posjećeno 10.4.2023. na mrežnoj stranici: https://www.zd-lj.si/zdlj/index.php?option=com_content&view=category&id=195&lang=sl&Itemid=429.
113. Wickham, S., Anwar, E., Barr, B., Law, C. & Taylor-Robinson, D. (2016). Poverty and child health in the UK: using evidence for action. *Arch Dis Child*, (8), 759–66.
114. World Bank (2022). *Poverty*. Posjećeno 10.3.2023. na mrežnoj stranici: <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview>.
115. World Health Organization (2023). *Nutrition*. Posjećeno 30.3.2023. na mrežnoj stranici https://www.who.int/health-topics/nutrition#tab=tab_1.